له زنجیره ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست
(٣٠)

حوکمەکانی هەردوو جەژن له سوننەتی پاککراوەدا

بە پێنوسی
علي حسن علي عبدالحميد الأثري الحلبي

وەرگێڕانی:
صلاح الدين عبد الكريم

چاپی یەکەم: ١٤٢١ ك /٢٠٠٠ ز
چاپی دووەم: ١٤٢٩ك/ ٢٠٠٨ز

==========================

سایتی بەهەشت
www.ba8.org
هەمیشه لەگەڵمان بن بۆ بەرهەمی نوێ

==========================

تێبینی : مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ هەموو موسڵمانێکه بە مەرجێ وەکو خۆی بڵاوی بکاتەوە دەستکاری نەکرێت

پێناسی پەرتووك

ناوی كتێب: **حوكمەكانی هەردوو جەژن لە سوننەتی پاككراوەدا.**

ناوی نووسەر: علي حسن علي عبدالحميد الأثري الحلبي

ناوی وەرگێڕ: صلاح الدين عبد الكريم .

ژمارەی سپاردن: ژمارە (**٣٤٦**) پێ دراوە لە لایەن وەزارەتی ڕۆشنبیری حكومەتی هەرێمی كوردستانەوە .

زنجیرە: زنجیرەی (**٣٠**) لە زنجیرە ڕێنماییەكانی ڕێگای ڕاست.

نۆرە و ساڵی چاپ: دووەم ـ (**١٤٢٩ هـ** / ٢٠٠٨) .

بنكەی بڵاوكردنەوە : كتێبخانەی سیما / چەمچەماڵ .

چاپخانە : سیما / سلێمانی .

تایپ: سەنتەری ڕۆشنبیر/ چەمچەماڵ

دیزاینی بەرگ: م/ جمعە

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی وەرگێڕ

إِنَّ الحَمْدَ لله نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِيْنُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ وَنَعُوْذُ بِالله مِن شُرُوْرِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلا هَادِيَ لَهُ .

وَأَشْهَدُ أَنْ لا إِلَهَ إِلاّ اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيْكَ لَهُ ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُوْلُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ [سورة آل عمران ١٠٢] .

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [سورة النساء : ١].

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [سورة الأحزاب : ٧٠ ــ ٧١] .

أَمَّا بَعْدُ ...

فَإِنَّ أَصْدَقَ الحَدِيْثِ كِتَابُ الله وَخَيْرَ الهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ) وَشَرَّ الأُمُوْرِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ وَكُلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ .

لەپاشاندا: ئاشکرایە کەمەبەست وئامانج لەدروست کردنی (جنی ومرۆڤ) بریتی‌یە لە پەرستنی خوای گەورە بەتاك وتەنها وهاوبەش بڕیارنەدان بۆی، وەکو دەفەرمووێت:

﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ [الذاريات: ٥٦] .

بەڵام ئەوەی کە ئاشکرا نی‌یە لەلای خەڵکی، یاخود ئاشکرایە بەڵام بێ بایەخە وپشت گوێ دەخرێت بریتی‌یە لە شوێن نەکەوتنی پێغەمبەرﷺ لەپەرستنی خوای گەورە، کە ئەمیش مەرجە بۆ وەرگرتنی پەرستنەکانمان، چونکە ئەگەر بەو شێوەیەی کە پێغەمبەرﷺ وهاوەڵە بەڕێزەکانی ﷺ خوایان پەرستووە، خوا نەپەرستین ئەوا خوای گەورە لێمانی وەرناگرێت وتەنها ماندوو بوونمان بۆ دەمێنێتەوە، بەڵکو تاوانباریش دەبین، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرمووێت:

(من عمل عملا ليس عليه أمرنا فهو رد)[1] .

واتە: هەر کەسێك هەر کردەوەیەك بکات کە فەرمانی ئێمەی لەسەر نەبێت ئەوا لێی وەرناگیرێت ودەدرێتەوە بەسەریدا.

بۆیە پێغەمبەر ﷺ هانمان دەدات کە پەرستنەکانمان وەکو پەرستنی ئەو بێت، بۆ نمونە لەدەست نوێژگرتندا دەفەرموێت:

(من توضأ نحو وضوئي هذا....)[2] .

واتە: هەر کەسێك دەست نوێژ بگرێت وەکو دەست نوێژەکەی من.

وە لە نوێژ کردندا دەفەرمووێت:

(صلوا كما رأيتموني أصلي)[3].

واتە: چۆن من دەبینن کە نوێژ دەکەم ئێوەش بەو شێوەیە نوێژ بکەن.

---

(١) (رواه مسلم).

(٢) (متفق عليه).

(٣) (البخاري).

وە لە حەج كردندا دەفەرمووێت:

(خذوا عني مناسككم)[٤].

واتە: دروشمەكانی حەج كردنتان لەمنەوە وەربگرن.

وە خوای گەورە دەفەرموێت:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ [الأحزاب: ٢١].

واتە: ئەی موسڵمانان بە تأكیدی لە پێغەمبەری خوادا ﷺ پێشەوایەتییەكی باش هەیە بۆ ئێوە كەپەرستنەكانتان لەوەوە وەربگرن .

جەژنی ڕەمەزان وقوربانیش دووپەرستن ودروشمی گەورەی ئیسلامن، وەكو هەموو پەرستنەكانی تر دەبێت پێغەمبەر ﷺ بكەین بەپێشەواو تەماشای ئەو وهاوەڵە بەڕێزەكانی ﷺ بكەین بزانین چۆن ئەم دوو پەرستنەیان بۆ خوای گەورە جێبەجێ كردووە ئێمەش وەكو ئەوانی جێبەجێ بكەین وحوكمەكانی لەوانەوە وەربگرین، بەڵام ئەوەی جێی داخە خەڵكی زۆر شتی داهێنراویان زیاد كردووە لەهەردوو جەژنداو بی ئاگان وكەمتەرخەمن لەجێ بەجێ كردنی حوكمەكانی جەژن، چەندەها سەرپێچی وبێ فەرمانی خوای گەورەی تێدا دەكەن .

شێخ علی حسن-خوای گەورە پاداشتی خێری بداتەوە -وەكو زاناكانی تری ئیسلام هەستی بەم شتانە كردووە و پەرتوكێكی زۆر بەنرخی داناوە لەسەر حوكمەكان و ئادابەكان وپێویستیەكانی هەردوو جەژن، لەكۆتایی پەرتوكەكەیدا، هەندێ باسی حوكمەكانی قوربانی كردنی كردووە و ناوی ناوە: (**أحكام العيدين في السنة المطهرة**) .

لەبەر ئەو هۆكارانەی كەباسم كرد بەپێویستم زانی ئەم پەرتوكە بەنرخە وەربگێڕمە سەر زمانی كوردی تا موسڵمانانی كوردیش لە حوكمەكانی هەردوو جەژن بێ ئاگا نەبن وسودی لێ وەربگرن إن شاء الله .

وە وەرگێڕانەكەیشم بەم شێوازەیە:-

*پەرتوكەكەم وەرگێڕاوە وەكو چۆن نوسەر نوسیوێتی بەئەمانەتەوە .

*فەرموودەكانی پێغەمبەرم ﷺ وەرگێڕاوە لەپاش نوسینی دەقە عەرەبی‌یەكەی.

*پەراوێزی پەرتووكەكەشم نووسیوەتەوە .

*ئەو فەرموودانەی كە تەخریج نەكرابوو لەسەر پەرتووكەكانی زانای فەرموودەناس شێخ محمد ناصرالدين الألباني تەخریجم كردووە.

لەكۆتاییدا: داواكارم لەخوای گەورە ئەم هەوڵە كەمە بكاتە توێشوی قیامەتمان، وەبەتەنها لەبەر ڕەزامەندی خوای گەورە بێت، خوای گەورە پاداشتی هەموو لایەك بداتەوە .

وەرگێڕ /هەولێر

٩رمضان١٤٢٠ك

(٤) (صححه الألباني في الإرواء) .

پێشەكی نوسەر

ان الحمد لله نحمده ونستعينه وسنتغفره ونعوذ بالله من شرور أنفسنا وسيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل لـه، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله الاّ الله وحده لاشريك له، وأشهد أن محمداً عبده ورسوله .

أما بعد:

بەڕاستی ئیسلام ئایینی گەورەی پەروەردگارە كەوا ڕازی بووە بۆ مرۆڤایەتی، بۆ چاكردنی هەموو ئیشێك لە كاروباری ژیان بەدرێژایی سەردەم و گۆڕانكاری سالْ .﴿ أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾ [الملك: ١٤].

واتە: ئایا ئەو زاتەی كە خۆی مرۆڤی دروست كردووە نهێنییەكانی ناو دڵی نازانێت، كە هەر خۆی شارەزاو زانایە بەو شتانەی كە دەشاردرێتەوە.

وە بەڕاستی ئوممەتی ئیسلام باشترین ئوممەتە كەهاتبێت بۆ خەڵكی ئەویش لەبەر ڕێزلێنانی بەهەڵگرتنی ئەم پەیامە پیرۆزە، وەهەستانی بەگەیاندنی بە خۆیان و بەئوممەتانی تریش، وەبەم شێوەیە مایەوە هەتا ئەو ڕۆژەی دوركەوتنەوە لە قورئانی خوای گەورە و سوننەتی پێغەمبەرەكەی ﷺ.

بۆیە پێویستە لەسەر موسڵمانان بەگشتی لەسەر ئەم پارچە زەوییە كە بگەڕێنەوە بۆ قورئانی خوای گەورەو سوننەتی پێغەمبەر ﷺ بە یەكگرتوویی وبەئاگایی وتێگەیشتوویی وزانایی لە كاروباری ئیسلامەكەیان و بە حوكمەكانی پەرەستنەكانیان .

وەهەستم كرد ودڵنیا بووم كەوا لەو هۆیانەی كە ئیسلام كۆی كردۆتەوە لە لق وچڵەكانیدا كە لە پێشەوەی بنچینەكانێتی و لە لوتكەی فێركردنێتی بریتییە لەزیاد كردنی یەكێتی و یەك پارچەیی موسڵمانان و بەستنەوەی هەندێكیان بەهەندێكی تریانەوە .

وە یەكێك لەو هۆیانە ئەوەیە كە نوێژی بەكۆمەڵی لەسەریان پێویست كردووە[٥] پێنج جار لە ڕۆژێكدا هەموویان دڵیان پەیوەست دەكەن بەیەك پێشەوا(إمام) وشوێنی هەنگاوەكانی دەكەون یەك بەیەك و هەست بەچاودێری پەروەردگاریان دەكەن، ئیش دەكەن بۆ هەستان بەو شتەی كە كردویانێتی بە جێنیشین تێیدا، بەزەییان بەیەكتردا دێتەوە و سۆزیان بۆ یەكتر هەیە و، خۆیان دوور دەخەنەوە لە ستەم و ئاشوب لەسەر ڕووی زەوی .

پاشان ئیسلام موسڵمانانی پەیوەست كردووە بە كۆبوونەوە لە ڕۆژانی جومعە بۆ ئەوەی شەیتان نەتوانێت هیچ لە شێتی و لووت بەرزی و هەڵبەستی زەمكراوی خۆی (همزه و نفخه ونفثه) بخاتە دڵیانەوە، یان جوانی ڕەونەق و ڕازاوەیی دونیا وایان لێ نەكات لێی نزیك ببنەوە و پەنا ببەن بۆ سەرابەكەی، وە كردوویەتی بە ڕۆژی جەژنیان و تیایدا كۆدەبنەوە[٦]، یادخەر یادیان دەخاتەوە بەچەند ئایەتێكی خوای گەورە و بەخششەكانی هەتا بەردەوام بن لەسەر پاكی و بێگەردیان و دڵیان پەیوەست بێت بە یەكترەوە، پاشان ئیسلام لەهەر ساڵێكدا دوو ڕۆژی بۆیان داناوە كە تێیدا تەماشای ئەو شتە دەكەن كە سوودی بۆیان هەیە بەگشتی و بە هاوبەشی و هۆیەكانی خۆشەویستی دووپات دەكەنەوە، جەژنی ڕەمەزانی بۆیان داناوە كەوا لە دوای ئەو پەرستنە دێت كە لە ڕەمەزاندا كردوویانە، كە لەو كاتەدا دڵیان پاك بۆتەوە، و پوختەیە بۆ چاكەو ئیشی خێر .

هەروەها جەژنی قوربانی بۆیان داناوە ئا لەو كاتەدا كەوا بەندەكان لە ماڵی خوا هێمن وئارامن وە لەو شارە پیرۆزەیان كە نور و ڕوناكی پێغەمبەرایەتی تێدا بلاوبۆتەوە، وە لە لایەكانی خۆری خۆشبەختی تێدا درەوشاوەتەوە، ئەوان لەو شوێنەدا بەندەی دڵسۆزن كەوا هیچ ئیشێك ناكەن ومەبەستیان نییە تەنها ئەوە نەبێت لە خوایان نزیك بكاتەوە و لێی لانەدەن[٧].

---

(٥) تەماشای: (الصلاة وحكم تاركها: ١٠٩-١٢٧ ى ابن القيم الجوزية) بكە

(٦) تەماشای: (زاد المعاد: ١/٣٦٤-٣٣٢)، و(أضواء البيان: ٨/٢٦٨-٣١٠)، و(تفسير القرطبي: ١٨/٩٦-١٢٠)، و(الأجوبة النافعة للشيخ الألباني) بكە.

(٧) كتاب: (أعياد الإسلام: ٢-٣ للشيخ سليمان علي الجعبري).

لەبەر ئەمانە هەمووی وام بە باش زانی كەوا نامیلكەیەكی سەربەخۆ بنووسم لەسەر جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان[٨] و ئەو حوكمانەی كە پەیوەندی پێیانەوە هەیە .

لەگەڵ ئەو هەموو بەڵاو پشت شكاندن و تێك شكاندن و موسیبەتانەی كە ئازاری موسڵمانان دەدەن كەوا هۆیەكەی بریتییە لە دووركەوتنەوەیان لەو سەرچاوە ڕوون و پاك و مەنهەجە ڕاستەی كە خوای گەورە لە قورئانەكەیدا ئاشكرای كردووە و پێغەمبەریش ﷺ لە ژیان و سوننەتەكەیدا ڕوونی كردۆتەوە .

بەڵام زانینی حوكمە شەرعیەكان و بابەتە فیقهییەكان هیچ شتێك ڕای ناگرێت و كاری تێ ناكات، بەڵكو هانی موسڵمانان دەدات لەسەر زانیاری و ئیش كردن و بڵاوكردنەوەی خێر و بانگەواز كردن بۆ لای خوای گەورە، وە لەم نامیلكەیەدا ڕەچاوی ئاسانی و كورتیم كردووە بۆ ئەوەی نامیلكەكە تێگەیشتنی ئاسان بێت و خوێندنەوەی پەلە بێت و، داواكراوی بەباشی گرتبێتە خۆ و، جێ بەجێ كردنی حەز لێ كراو بێت، وە سوور بووم لەسەر هێنانەوەی ڕاستترین وتە لە بابەتەكەدا، و خۆم بە دوور گرت لە جیاوازییە مەزهەبیەكان و وتەی ڕاست و پەسەند كراوم دووپات كردۆتەوە و بە بەڵگەوە .

وە ئەگەر پێكابێتم ئەوا بە یارمەتی خوای گەورە بووەو ئەگەر هەڵەیشم كردبێت لێخۆشبوون و بەزەیی هەر لە خواوەیە.

لە كۆتاییدا داوا دەكەم لە خوای گەورە یارمەتیم بدات بۆ نیەت پاكی لەم كردەوەیەمدا وسوودەكەی هەموو موسڵمانان بگرێتەوە، هەر خوای گەورە بیسەر و وەڵام دەرەوەیە.

نوسینی

أبو الحارث بن علي بن حسن بن علي

---

(٨) من تەنها نەمنوسیوە لەم بوارەدا بەڵكو زۆر لە زانایان لە كۆن وتازەدا لەسەر ئەم بابەتە نوسیویانە لەوانە: (العيدين لابن أبي الدنيا)، و(كتاب العيدين لأحمد بن أبي زاهر)، و(أحكام العيدين لجعفر بن محمد الفريابي)، و(صلاة العيدين للحسين بن إسماعيل المحاملي)، و(تحفة العيدين لعبدالكريم ابن محمد السمعاني)..............

(١)

(جەژن)

هەموو ڕۆژێكە كۆبوونەوەیەكی تێدا بێت، داتاشراوە لە (عاد) و (یعود) وەكو بڵێی بۆی گەڕاونەتەوە، كۆیەكەیشی (أعیاد) ە، ابن الأعـرابي دەڵێت: جەژن ناونراوە بە (عید) چونكە هەموو ساڵێك بەخۆشی و شادی تازەوە دێتەوە و دەگەڕێتەوە[٩] .

(ابن عابدین) دەڵێت: جەژن ناونرا بە (عید) چونكە خوای گەورە جۆرەها چاكەی هەیە دەگەڕێتەوە بۆ بەندەكانی لە هەموو ڕۆژێكدا لەوانە خواردن لە پاش خۆگرتنەوە لێی و سەرفترە و تەواو بوونی حەج و سوڕانەوەی سەردان (طواف الزیارة) و گۆشتی قوربانی و شتی تر، چونكە عادەت لەمانەدا خۆشی و شادی و بەختەوەری بەخششە[١٠] .

(٢)

ڕەحمەتی خوای گەورە بۆ ئوممەتی محمد ﷺ بەهەر دوو جەژن

عن أنس بن مالك رضي الله عنه قال: كان لأهل الجاهلية يومان يلعبون فيهما فلما قدم النبي ﷺ المدينة قال: (ان لكـم يومـان تلعبون فيهما وقد أبدلكم الله بهما خيرا منهما يوم الفطر ويوم الأضحى)[١١] .

واتە: لە (أنس) ەوە رضي الله عنه فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ هاتە مەدینە خەڵكی دوو ڕۆژیان هەبوو یاریان تێدا دەكرد لەسەردەمی نەفامی دا[١٢] .

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: من هاتمە ناوتانەوە ئێوە دوو ڕۆژتان هەبوو لە نەفامیدا یاریتان تێدا دەكرد خوای گەورە بۆتانی گۆڕی بە باشتر لەوان ئەویش: جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربانە.

(شیخ احمد عبد الرحمن البنا) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت:

واتە: چونكە جەژنی ڕەمەزان و قوربان بە دانان و هەڵبژاردنی خوای گەورەیە بۆ دروستكراوەكانی .

وە لەبەر ئەوەی لە دوای جێ بەجێ كردنی دوو كاری گەورەی ئیسلامەوە دێن كە بریتین لە حەج و ڕۆژو كە تێیاندا خوای گەورە لە حاجیان و ڕۆژوگران خۆش دەبێت، وە ڕەحمەتی خۆی بڵاودەكاتەوە بەسەر هەموو ئەو دروستكراوانەی كە گوێڕایەڵیان هەیە بۆ فەرمانەكانی خوای گەورە، بەڵام (نەورۆز و میهرەجان) بە دانان و هەڵبژاردنی كاربەدەستانی ئەو سەردەمە بووە، كە لەو دوو ڕۆژەدا كات و ئاوهەوا گونجاوە و چەند تایبەتمەندییەكی تر كە دەڕوات و نامێنێت.

بۆیە جیاوازی لە نێوانیاندا ئاشكرایە بۆ كەسێك كە تێ بڕوانێت[١٣] .

---

(٩) (لسان العرب: ٣ / ٣١٩) .

(١٠) (حاشية ابن عابدين: ٢ /١٦٥) .

وە بزانە برای موسڵمانم كە ئەو چەژنانەی كە خوای گەورە بۆ موسڵمانانی داناوە ئاشكراو زانراون، كە بابەتی ئەم پەرتوكەی بەر دەستتە، بەڵام لەم سەردەمەدا چەژنەكان بە شێوەیەك زۆر بوونە كە نزیكە نەتوانرێت بژمێردرێن لەهەر وڵاتێك لە وڵاتە ئیسلامییەكان سەرەڕای جگە لەوان، دەبینیت چەژن ساز دەكرێت بۆ گومەز وگۆڕ وئارامگا وكەس و وڵاتان وجگە لەمانە كە خوای گەورە ڕێگەی پێ نەداوە، تا لە هەندێك لە سەرژمێرییەكاندا هاتووە كە تەنها موسڵمانانی هیند ساڵانە(١٤٤) چەژنیان هەیە، وە تەماشای: (أعياد الإسلام: ٨) بكە بەدەستكارییەوە.

(١١) (أخرجه أحمد: ٣ /١٠٣ – ١٧٨ – ٢٣٥، وأبو داود: ١١٣٤، والنسائي: ٣ / ١٧٩، والبغوي: ١٠٩٨، وصححه الشيخ الألباني في: سلـسلة الأحاديـث الصحيحة: ٢٠٢١).

(١٢) كە نەورۆز و میهرەجان بوونە، تەماشای (عون المعبودى العظيم آبادي ٣ / ٤٨٥) بكە .

(١٣) (الفتح الرباني: ٦ /١١٩) .

(٣)

ڕێگا پێدان بە گوێ گرتن لە دەففی جارییە (كیژۆڵە)

لەخاتوو عائیشەوە (خوای لێ ڕازی بێت) فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ هاتە ژورەوە بۆلام دوو جاریەی لێ بوو گۆرانیان دەگوت[١٤] بەسەر (**بعاث**) دا، ڕاكشا لەسەر ڕایەخەكەو ڕووی وەرگێڕاو ئەبو بەكریش‌ رضي الله عنه هاتە ژوورەوە و پێی ناخۆش بوو فەرمووی: دەنگی شەیتان لەلای پێغەمبەر!؟ پێغەمبەر ﷺ ڕووی تێكرد و فەرمووی: (دعهمـــا)، واتە: (وازیان لێ بهێنە)، وە كاتێك پێغەمبەر ﷺ بێ ئاگا بوو چاوم لێ تیژ كردنەوە چونە دەرەوە لە ڕیوایەتێكی تردا فەرمووی: (یا أبـــا بكر إن لكل قوم عيد وهذا عيدنا)[١٥].

واتە: (ئەی ئەبا بەكر هەموو نەتەوەیەك جەژنێكیان هەیە ئەمەیش جەژنی ئێمەیە).

(**بعـــاث**)[١٦] ڕۆژێكی ناسراو بووە لە ڕۆژەكانی عەرەب كەتیایدا (أوس) كوشتارێكی زۆری (خەزرەجیان) كردووە، شەڕەكە لە نێوانیاندا بەردەوام بووە بۆ ماوەی (١٢٠) ساڵ هەتا ئیسلام هات، دووجارییەكە ئەو هەڵبەستەی كردوویانە بە گۆرانی لە پێداهەڵدان بەسەر شەڕ و ئازایەتی دا بووە كە یادكردنەوەی یارمەتی دەرە بۆ ئیش و كاری دین .

بەڵام گۆرانییەك كە باسی شتی خراپ و پێداهەڵدان بێت بەسەر شتی قەدەغە كراودا و بە ئاشكرا وتەی خراپەی تێدا بێت، ئەمە دروست نییە و حەرامە حاشا لە پێغەمبەر ﷺ كە بە ئامادە بوونی ئەو شتێكی خراپ باس بكرێت و بێ ئاگا بێت لە بەرهەڵستی كردنی .

وەك دەفەرمووێت: (ئەمەیش جەژنی ئێمەیە مانای وایە كە دەربڕینی خۆشی و شادی لە جەژنەكاندا دروشمی دینە، وەكو ڕۆژەكانی تر نییە) .

(إبن حجر) یش (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت: ئەم فەرموودەیە چەند سوودێكی تێدایە، لەوانە دروستێتی فراوان كردن لەسەر ماڵ و منداڵ لە ڕۆژانی جەژنەكاندا بە جۆرەها شێواز كە ئارامی دڵ و پشووی لاشەی تێدا بێت لە ماندوو بوونی پەرستنەكە، وە پشت گوێ خستنی باشترە .

هەروەها سوودی ئەوەی تێدایە كە دەربڕینی خۆشی لە جەژنەكاندا لە دروشمی دینە[١٧].

(٤)

خۆ جوان كردن و خۆ ڕازاندنەوە لە جەژندا

لە (عبد الله كوڕی عومەر) ەوە رضي الله عنه فەرموویەتی: (ئیمامی عومەر رضي الله عنه كراسێكی (جوبەیەكی) هێنا بۆ پێغەمبەر ﷺ كە لە (ئاورێشم) دروست كرا بوو (إستبرق) لە بازاڕ دەفرۆشرا، و فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەمە بگرە خۆتی پێ بڕازێنەوە بۆ جەژن و پێشوازی كردن لە وەفدەكان، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: (إنما هذه لباس من لا خلاق له) .

واتە: (ئەمە پۆشاكی كەسێكە كە هیچ بەشێكی نەبێت لە قیامەت) .

ئیمامی عومەر رضي الله عنه مایەوە تا خوا ویستی لەسەر بوو بمێنێتەوە، پاشان پێغەمبەر ﷺ كراسێكی دیباجی بۆ نارد (واتە لای درێژی و پانیەكەی ئاورێشم بوو) .

ئیمامی عومەریش هێنای بۆ لای پێغەمبەر ﷺ و فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ تۆ فەرمووت: (ئەوە پۆشاكی كەسێكە كە هیچ بەشێكی نەبێت) واتە لە قیامەتدا، ئێستاش خۆت ئەمەت بۆ ناردووم، پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: (تبيعها أو تصيب بها حاجتك)[١٨] .

---

(١٤) لە ڕیوایەتێكی تردا (بەڵام گۆرانی بێژ نەبوون) تەماشای: (شرح المسلم: ٦ /١٨٢) بكە .

(١٥) البخاري (٩٤٩)، (٩٥٢) و (٩٨٧) و ٢٩٠٧) و (٣٥٣٠) و(٣٩٣١) و(رواه مسلم: ٨٩٢) .

(١٦) تەماشای: (النهاية: ١/ ١٣٩) ی (ابن الأثير الجزري) بكە .

(١٧) (فتح الباري: ٢ /٤٤٣) .

(١٨) البخاري: (٨٨٦) و (٩٤٨) و (٢١٠٤) و(٢٦١٩) ومسلم (٢٠٦٨)

واتە: (بیفرۆشە یان پێویستی خۆتی پێ جێ بەجێ بکە).

زانای پایە بەرز (السندی) دەفەرمووێت: لەم فەرمودەیەوە زانراوە کە خۆ ڕازاندنەوە لە ڕۆژی جەژن دا نەریتێکی دان پێدانراو بووە لە نێوانیاندا وە پێغەمبەریش ﷺ بەرهەڵستی نەکردووە بۆیە زانراوە کەماوەتەوە[١٩] .

(إبن حَجَر) دەفەرمووێت: (إبن أبي الدنيا) و(البيهقي) بەسەنەدێکی (صحیح)، بۆمان دەگێڕنەوە کە عبداللە ی کوڕی عومەر رضي الله عنه لەناو جل و بەرگەکانیدا باشترینیانی لەبەر دەکرد لە جەژنەکاندا[٢٠].

دیسان دەفەرمووێت: شیوەی بە بەڵگە زانینی حەدیسەکەی ئیمامی عومەر رضي الله عنه لەو ڕووەوەیە کە پێغەمبەر ﷺ دانی بە خۆ ڕازاندنەوە بۆ جومعە هێناو بەرهەڵستییەکەی کورت کردەوە لەسەر لەبەرکردنی وەك ئەو پۆشاکە، چونکە لە ئاورێشم بوو[٢١] .

(إبن قُدامه) لە (المغني ٢/ ٢٢٨) دا دەفەرمووێت: ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە خۆ ڕازاندنەوە لەلایان لەم شوێنانەدا ئاشکراو باو بووە .

(ئیمامی مالك) دەفەرمووێت: بیستومە کە زانایان بۆنی خۆش و شتی جوانیان لە هەموو جەژنێکدا پێ خۆش بووە .

(إبن القيم) لە (زاد المعاد ١/ ٤٤١) دا دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ بۆ دەرچوون بۆ هەردوو جەژنەکان لە جوانترین جل و بەرگەکانی لەبەر دەکرد و پۆشاکێکی هەبوو بۆ هەر دوو جەژن و جومعە لەبەری دەکرد، جارێکیش دوو پۆشاکی (صوفی) سەوزی لەبەر کرد، وە جارێکی تریش جلێکی سووری لەبەر کرد[٢٢] .

بەڵام سورێکی تەواو نەبوو وەکو هەندێ خەڵك گومان دەبەن، ئەگەر وابوایە ئەوا (بورد) ی پێ نەدەوترا بەڵکو چەند خەتێکی سووری تێدا بووە وەکو (بورد) ە یەمەنییەکان .

(٥)
دەرچوون بۆ نوێژگە (المصلی)

لە (أبی سعید الخدری) ەوە رضي الله عنه فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ جەژنی ڕەمەزان وقوربان دەردەچوو بۆ نوێژگە(مصلی) یەکەم شت دەستی پێ دەکرد نوێژەکە بوو[٢٣].

زانای پایەبەرز (ابن الحاج المالکی) دەفەرمووێت: سوننەتی لەسەر ڕۆیشتوو لە نوێژی جەژنەکاندا ئەوەیە کە لە نوێژگە (مصلی) بکرێت، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت:

(صلاة في مسجدي هذا أفضل من الف صلاة فيما سواه إلا المسجد الحرام) .

واتە: نوێژێك لەم مزگەوتەی مندا خێری زیاترە لە هەزار نوێژ لە مزگەوتەکانی تردا تەنها مزگەوتی (کەعبە) نەبێت[٢٤] .

لەگەڵ ئەم هەموو خێرە زۆرەدا نوێژی جەژنەکانی لە نوێژگە (مصلی) دەکرد[٢٥].

زانای پایەبەرز (ابن قدامة المقدسي) دەفەرمووێت: سوننەت وایە کە نوێژی جەژن لە نوێژگە (مصلی) دابکرێت فەرمانی بە ئیمامی عەلیش رضي الله عنه بەم شێوەیە کردووە، وە(ئیمامی ئەوزاعی) وای بەباش زانیوە .هەروەها–اصحاب الرأي[٢٦].بەهەمان شێوە، ئەمە ووتەی(ابن المنذر) یشە[٢٧] .

---

(١٩) (حاشية السندي على النسائي: ٣ / ١٨١).

(٢٠) (فتح الباري: ٢ / ٤٣٩) .

(٢١) سەرچاوەی پێشوو: (٢ /٤٣٤).

(٢٢) تەماشای: (السلسلة الصحيحة: ١٢٧٩) بکە .

(٢٣) (البخاري: ٩٥٦) و(مسلم: ٨٨٩) و(النسائي: ١٨٧/٣).

(٢٤) (البخاري: ١١٩٠)و (مسلم: ١٣٩٤).

(٢٥) (المدخل: ٢٨٣/٢).

(٢٦) واتە: ئەو زانایانەی کەحەدیسیان پێ نەگەیشتووە وبەڕەئی خۆیان ئیشیان کردووە وەکو (قوتابخانەی کوفە) وحەنەفیەکان .

وەهەر كەسێك نەیتوانی دەرچێت بۆ نوێژگە (مصلى) لەبەر نەخۆشی یان گەورەیی تەمەن، نوێژی لە مزگەوتدا كرد ئەوا هیچی لەسەر نی‌یە إن شاء الله (المغني (٢/٢٣٠).

وە لێرەدا ئاگاداركردنەوەیەك هەیە كە پێویستە باس بكرێت ئەویش ئەوەیە كە ئامانج لە نوێژ كردن لە نوێژگە (مصلى) ئەوەیە كەموسڵمانان لەیەك شوێن كۆببنەوە بەگەورەیی بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ ئێمە دەیبینین لەزۆربەی وولاّتاندا كەچەند نوێژگە (مصلى) یەك هەیە ئەگەر چی پێویستیش نەكات ئەمەیش شتێكە زانایان ووتوویانە (مكروهە)[٢٨]، نەك هەر ئەوەندەیش بەڵكو هەندێ لە نوێژگە (مصلى) كان بوونەتە مینبەری حیزبایەتی بۆ پارچە پارچە كردنی ووشەی موسڵمانان (لا حول ولا قوة الا بالله).

(٦)

ڕۆیشتن وگەڕانەوە لە نوێژگە (المصلى)

لە (جابری كوڕی عبدالله) ەوە ﵁ فەرموویەتی پێغەمبەر ﷺ ئەگەر ڕۆژی جەژن بوایە ڕێگاكەی دەگۆڕی[٢٩] .

زانایەی پایە بەرز (ابن القیم الجوزیة) دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ ڕێگایەكی جیاوازی دەگرتە بەر لە جەژنی ڕەمەزاندا لەڕێگایەكەوە دەڕۆیشت و لەڕێگایەكی ترەوە دەهاتەوە، وتراوە: بۆ ئەوەی سەلام لە خەڵكی هەردوو ڕێگاكە بكات، وە وتراوە: بۆ ئەوەی خەڵكی هەردوو ڕێگاكە توشی بەرەكەتی ببێت، وە وتراوە بۆ ئەوەی هەركەسێك پێویستی پێی بوو پێویستییەكەی بۆ جێ بەجێ بكات، وە ووتراوە: كە ئەمە ڕاسترینیانە لەبەر هەموو ئەم شتانە بووە، وە لەبەر چەند دانایییەكی تر كە هیچ ئیشێكی پێغەمبەر ﷺ بێ دانایی نەبووە[٣٠] .

(ئیمامی نەوەوی) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) لە پاش ئەوەی ئەم چەند شتەی سەرەوە باس دەكات دەفەرمووێت: ئەگەر هۆیەكەشی نەزانراو بێ سوننەتە شوێنی بكەوین بەیەك جاری، خوای گەورە باشتر دەزانێت[٣١] .

دوو ئاگادار كردنەوە:

یەكەم: (ئیمامی البغوي) لە (الشرح السنة ٤/ ٣٠٢ – ٣٠٣) دەفەرمووێت: سوننەتە كە خەڵكی بەیانی زوو بچێت بۆ نوێژگە (مصلى) پاش ئەوەی نوێژی بەیانی دەكات بۆ ئەوەی هەر كەس شوێنی خۆی بگرێت، والله أكبر بكەن وەدەرچوونی ئیمامیش لە كاتی نوێژدا دەبێت .

دووەم: (ئیمامی الترمذي) (٥٣٠) وە (ابن ماجة) (١٦١) لە (عەلی) ەوە﵁ بۆمان دەگێڕنەوە كە فەرموویەتی: (سوننەتە بە پێ بچیت بۆ نوێژی جەژن)[٣٢] .

(٧)

الله أكبر كردن لە هەردوو (جەژندا)

خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿ وَلِتُكْمِلُواْ الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُواْ اللّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾ [البقرة : ١٨٥] .

واتە: (ئەو كەسانەی كە لە ڕەمەزاندا بە ڕۆژوو نەبوونە بە هۆی نەخۆشی یان سەفەر كردن با لە پاش ڕەمەزان بەڕۆژوو بن تا مانگەكە تەواو دەكەن و پاداشتی تەواو وەربگرن، وە خوای خۆیان بەگەورە بزانن بەوەی ڕۆژووی بۆ بگرن و یادی بكەنەوە، چونكە ڕێنمونیتانی كردووە، بەڵكو سوپاس و ستایشی خوا بكەن) .

---

(٢٧) (المغني: ٢/٢٣٠).

(٢٨) (نهاية المحتاج: ٢/٣٧٥) للرملي.

(٢٩) (البخاري: ٩٨٦) .

(٣٠) (زاد المعاد: ١ / ٤٤٩)، وانظر كلام الإمام البغوي في: (شرح السنة: ٤/٣١٤) .

(٣١) (روضة المحبين: ٢ / ٧٧).

(٣٢) (وحسنه الشيخ الألباني في: صحيح سنن الترمذي: ١/١٦٤).

وە جێگیر بووە كە پێغەمبەر ﷺ (جەژنی ڕەمەزان دەردەچوو الله ئەكبەری دەكرد هەتا دەگەیشتە نوێژگە (مصلی) وە هەتا نوێژی تەواو دەكرد، كە نوێژی تەواو بكردایە الله أكبری نەدەكرد[٣٣].

زانای فەرمودەناس (الألباني) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت: لەم فەرمووده‌یەدا بەڵگەی دروستێتی ئەوەی تێدایە كە موسڵمانان كردوویانە لە بەئاشكرا وتنی ألله أكبر لە ڕێگادا بۆ نوێژگە (المصلی) هەرچەندە زۆربەی خەڵكی ئەم سوننەتەیان بەسوك گرتووە تا وای لێهاتووە نزیكە نەمێنێ، وە ئەوەی كەباش بێت لێرەدا یادی بخەینەوە ئەوەیە كە بەئاشكرا ووتنی – ألله أكبر – دروست نییە بۆی كۆببتەوە و بەیەك دەنگ بیڵێیت هەروەكو چۆن هەندێ لەخەڵكی دەیكەن، هەروەها هەموو زیكرێك دروست بێت دەنگ بەرز بكەیتەوە تیایدا یان دروست نەبێت، دروست نییە كۆببیتەوە بە كۆمەڵ بیڵێیت، با لەم شتە بەئاگا بین وهەمیشە لە پێش چاوی خۆمانی دابنێین كە

باشترین ڕێگاو ڕێنمایی (ڕێنمایی پێغەمبەرە ﷺ) [٣٤] .

وە پرسیار كرا لە (شیخ الاسلام) (إبن تیمیە) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەربارەی كاتی الله أكبر لە جەژنەكاندا فەرمووی: سوپاس بۆ خوا، ڕاستترین ووتە لە الله أكبر كردن دا كە زۆربەی زانایانی پێشین و تێگەیشتوانی لە هاوەڵان ﷺ وپێشەوایانی لەسەر بێت لە فەجری ڕۆژی عەرەفە تا كۆتایی (أيام التشريق) لە پاش هەموو نوێژێك وە دروستە بۆ هەموو كەسێك بە ئاشكرا الله أكبر بڵێت لە كاتی دەرچون بۆ جەژن ئەویش بەڕێككەوتنی هەر چوار زاناكە[٣٥].

منیش دەڵێم: كەدەفەرمووێت (پاش هەموو نوێژێك) بەتایبەتی هیچ بەڵگەیەكی لەسەر نییە، ئەوەی ڕاست بێت لە هەموو كاتێك دا بەبێ تایبەت كردنی بەكاتێكی دیاری كراوەوە بەڵگەیش لەسەر ئەمە (ئیمامی البخاری) لە كتێبی (العيدين من صحيحه (٢ / ٤٦١) دەفەرمووێت:

(باب التكبير أ يام المنى، وإذا غدا الى عرفة) .

ئیمامی عومەر ﷺ لە خانوەكەی خۆی لە مینا ألله أكبری دەكرد خەڵكی مزگەوتەكە گوێ یان لە دەنگی دەبوو ئەوانیش الله أكبریان دەكرد وە خەڵكی بازاڕیش ألله أكبریان دەكرد هەتا (منی) دەهەژایەوە لە الله أكبر كردندا .

وە (عبد الله كوڕی عومەر) یش ﷺ لە (منی) الله أكبر ی دەكرد ئەو ڕۆژانە وە پاش نوێژەكانیش، وە لەسەر جێگاكەی وە لەناو دەوارەكەی، وەلە دانیشتن و ڕۆیشتن و لە هەموو ئەو ڕۆژانەدا .

وە (مەیمونە) ی دایكی موسڵمانان(خوای لێ رازی بێت) لە جەژنی قوربانا الله أكبری دەكرد، وە ئافرەتانیش لە دوای (أبانی كوڕی عثمان) و (عومەری كوڕی عبدالعزیز) ەوە ﷺ الله أكبریان دەكرد شەوانی (التشريق)[٣٦] لەگەڵ پیاواندا لە مزگەوت .

وە (عبد الله كوڕی عومەر) ﷺ كە بەیانی بچووایە بۆ نوێژ لە جەژنی ڕەمەزان و قوربانا بە ئاشكرا بە دەنگی بەرز (الله أكبر) ی دەكرد هەتا دەگەیشتە نوێژگە (مصلی) پاشان الله أكبری دەكرد هەتا ئیمام دەهات[٣٧] .

وە ئەوەی من بزانم هیچ فەرموودەیەكی ڕاست لە پێغەمبەرەوە ﷺ نەهاتووە دەربارەی چۆنیەتی الله أكبر كردن بەڵكو لەهەندێ هاوەڵانەوە ﷺ هاتووە: (عبدالله كوڕی مەسعود) دەیفەرموو:

(الله أكبر الله أكبر، لا إله إلا الله، والله أكبر الله أكبر ولله الحمد)[٣٨].

---

(٣٣) (رواه ابن أبي شيبة في: المصنف، والمحاملي في: كتاب صلاة العيدين، بإسناد صحيح لكنه مرسل، لكن له شواهد يتقوى بها) تەماشای: (السلسلة الصحيحة: ١٧٠) بكە .

(٣٤) (سلسلة الأحاديث الصحيحة: ١ / ١٢١) وللشيخ العلامة حمود التويجري (رحمه الله) رسالة مفردة في إنكار هذا التكبير الجماعي، وهي مطبوعة..

(٣٥) (مجموع الفتاوى: ٢٤ /٢٢٠) وە تەماشای: (سبل السلام: ٢ / ٧١ – ٧٢) بكە .

(٣٦) واتە: ڕۆژانی ١١ ، ١٢ ، ١٣ ، مانگی ذي الحجة (دووهەم و سێ هەم و چوارەم ڕۆژی جەژنی قوربان) وە بۆیە پێ ی دەوترێت (التشريق) چونكە خەڵكی گۆشتیان هەڵدەگرت لە بەر خۆر .

(٣٧) الدار قطني وابن أبي شيبة وغيرهم بسند صحيح . تەماشای: (إرواء الغليل: ٦٥٠) بكە .

وە (عبد الله كوڕی عەباس)ﷺ دەیفەرموو: (الله أكبر الله أكبر، الله أكبر ولله الحمد، الله أكبر وأجل، الله أكبر على ما هدانا)[٣٩].

(البیهقی) بەسەنەدێكی (صحیح) لە (السنن الكبری) (٣/ ٣١٦) لە (سەلمانی خەیر) ەوە ﷺ بۆمان دەیگێڕێتەوە كە فەرموویەتی: الله أكبر بكەن، الله أكبر، الله أكبر، الله أكبر كبیرا .

زۆربەی زۆری خەڵكی پێچەوانەی ئەم ذیكرانە دەكەن كە لە پێشینەكانمانەوە هاتووە، زیادی دەكەن وشتی تر دادەهێنن كە هیچ بنچینیكی نییە .

(ابن حجر) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) لە (فتح الباری) (٢ / ٥٣٦) دەفەرمووێت: (چەند شتێك لەم كاتەدا دروست كراوە كە زیادەو هیچ بنچینەیەكی نیە) .

(٨)

چ كاتێك دەخۆیت لەهەردوو جەژندا

لە (أنس) ﷺ دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ لە جەژنی ڕەمەزاندا دەرنەدەچوو هەتا چەند دەنكە خورمایەكی دەخوارد[٤٠].

ئیمامی (المُهَلَّب) دەفەرمووێت:

حیكمەت لەخواردندا پێش نوێژ ئەوەیە هەتا گومان بەرێك گومان نەبات لە بەردەوامی ڕۆژوو گرتن هەتا نوێژی جەژن دەكرێت، پێغەمبەر ﷺ ڕێگای ئەم گومان بردنەی گرت[٤١] .

لە (بورەید) ەوە ﷺ فەرموویەتی:

پێغەمبەر ﷺ دەرنەدەچوو بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان هەتا شتێكی نەخواردایا، وە جەژنی قوربان هیچی نەدەخوارد هەتا نە گەڕایەتەوە پاشان لە قوربانییەكەی خۆی دەخوارد)[٤٢].

زانای پایەبەرز (ابن قیم) دەفەرمووێت:

بەڵام لەجەژنی قوربان پێغەمبەر ﷺ هیچی نەدەخوارد هەتا لە نوێژگە (مصلى) نەگەڕایەتەوە وە لە قوربانییەكەی خۆی دەخواد[٤٣] .

زانای پایە بەرز (الشوكانی)[٤٤] دەفەرمووێت:

حیكمەت لە دواخستنی خواردن لە جەژنی قورباندا ئەوەیە، ئەو ڕۆژە قوربانی كردن و خواردنی تێدا ڕێگە پێدراوە كە خواردنی خۆی لە قوربانییەكەی خۆی بێت .

(ئیبن قدامە) وای فەرمووە[٤٥].

(الزین بن المُنَیِّر) دەفەرمووێت[٤٦]:

---

(٣٨) (ابن أبي شيبة: ٢ / ١٦٨) بە سەنەدێكی (صحیح) .

(٣٩) البیهقي: ٣ / ٣١٥) بە سەنەدێكی (صحیح) .

(٤٠) (البخاري: ٩٥٣) و(الترمذي: ٥٤٣) و(ابن ماجة: ١٧٥٤).

(٤١) (فتح الباري: ٢ / ٤٤٧).

(٤٢) (الترمذي: ٥٤٢) و(ابن ماجة: ١٧٥٦) و(الدارمي: ١ / ٣٧٥) و(أحمد: ٥ / ٣٥٢) سەنەدەكەی (حسن) ە .

(٤٣) زاد المعاد (١/٤٤١) .

(٤٤) (نيل الأوطار: ٣ /٣٥٧).

(٤٥) وانظر: (المغني: ٢/٣٧١).

(٤٦) تەماشای: (فتح الباري: ٢ /٤٤٨) بكە .

خواردنی پێغەمبەر ﷺ لە هەردوو جەژن لەكاتی دروستی خۆیدا بووە بۆ دەركردنی خێری تایبەتی پێ یانەوە، بەدەركردنی سەرفترە پێش هاتن بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان و دەركردنی قوربانی لە پاش نوێژی جەژنی قوربان لە دوای سەربڕینی.

(٩)

خۆ شوشتن پێش جەژن

لە (نافع) ەوە (عبد الله كوڕی عومەر) ﷺ لە جەژنی ڕەمەزان خۆی دەشوشت پێش ئەوەی بچێت بۆ نوێژگە (مصلی)[٤٧].

(سعیدی كوڕی المسیب) دەفەرمووێت:

سوننەتی جەژنی ڕەمەزان سێ شتە: بە پێ بڕۆیت بۆ نوێژگە (مصلی) و خواردن پێش دەرچوون و خۆشوشتن[٤٨].

دەڵێم: لەوانەیە مەبەستی سوننەتی هاوەڵان ﷺ بێت، واتە ڕێگاو ڕێنمایی ئەوان، ئەگەر نا هیچ لەم بارەیەوە لەپێغەمبەرەوە ﷺ جێگیر نەبووە .

(ابن قدامة) دەفەرمووێت:

سوننەتە خۆبشۆردرێت بۆ جەژن، وە(عبدالله ی كوڕی عومەر) ﷺ لە جەژنی ڕەمەزان خۆی دەشوشت و، وەلە(عەلی) یشەوە ﷺ گێڕدراوەتەوە .

وە(علقمة) و(عروه) و(عطاء) و(النخعي) و(الشعبي) و(قتاده) و(ابو الزناد) و(مالك) و(الشافعي) و(ابن المنذر) ﷺ وایان ووتووە[٤٩].

ئەوەی لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕدراوەتەوە لەم بارەیەوە ضەعیفە[٥٠] .

(١٠)

ئایا پێش وپاشی نوێژی جەژن نوێژی تر هەیە؟

لە(عبداللەی كوڕی عەبباس)ەوە ﷺ (پێغەمبەر ﷺ جەژنی ڕەمەزان دوو ڕكاتی كرد نە لەپێش ونە لەپاشی نوێژی تری نەكرد[٥١] .

(ابن القیم)(ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت[٥٢]:

نە پێغەمبەر ﷺ نەهاوەڵان ﷺ نوێژیان نە ئەكرد كە بگەیشتنایەتە نوێژگە (مصلی) نەلە پێش و نەلە پاش نوێژی جەژن .

(ابن حجر) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت[٥٣]:

دەست كەوتوو سەرئەنجام ئەوەیە كە نوێژی جەژن هیچ سوننەتێك نە لەپێش و نە لەپاش جێگیر نەبووە، بەپێچەوانەی كەسێكەوە كەقیاسی دەكات لەسەر جومعە[٥٤].

(٤٧) (مالك: ١ / ١٧٧) و(الشافعي: ٧٣) و (عبد الرزاق: ٥٧٥٤) سەنەدەكەیشی (صحیح) ە .

(٤٨) (الفريابي: ١٢٧ /١و٢) بەسەنەدێكی صەحیح، هەروەكو چۆن لە (إرواء الغليل) (٢ / ١٠٤) هاتووە .

(٤٩) (المغني: ٢/٣٧٠).

(٥٠) في: (سنن ابن ماجة: ١٣١٥) وفي إسناده جُبارة بن المُغَلِّس وشيخه وهما ضعيفان، ورواه أيضا في (١٣١٦) وفيه يوسف بن خالد السَّمْتي، كذبه غير واحد.

(٥١) (البخاري: ٩٨٩) و(الترمذي: ٥٣٧)و(النسائي: ١٩٣/٣)و(ابن ماجة:١٢٩١).

(٥٢) (زاد المعاد: ٤٤٣/٢).

(٥٣) (فتح الباري: ٤٧٦/٢).

(٥٤) (شرح السنة: ٣١٦/٤-٣١٧).

(١١)

حوكمی نوێژی هەردوو جەژن

(شێخ الاسلام)(ابن تیمیه) دەفەرموێت: لەبەر ئەمە ئێمە ئەمەمان بەڕاست داناوە كە نوێژی جەژن فەرزی عەینە، وەكو ووتەی (ابو حەنیفه)[٥٥] وجگە لەویش، وە یەكێكە لە ووتەكانی (شافعی) و یەكێكە لە دوو ووتەی مەزهەبی (احمد).

وە ووتەی كەسێك كەبڵێ نوێژی جەژن (واجب) نییە، لەوپەڕی دووری دایە، چونكە نوێژی جەژن لە گەورەترین دروشمەكانی ئیسلامەو خەڵكی بۆی كۆدەبنەوە زیاتر لەجومعە، وە الله اكبری تێدا دانراوە، وەووتەی كەسێك كەبڵێت فەرزی كیفایەیە ڕێك نییەو دانەمەزرێت[٥٦].

ئیمامی (الشوكانی)لە(السیل الجرار)(١/٣١٥)[٥٧] دەفەرمووێت: بزانە پێغەمبەر ﷺ بەردەوام ئەم نوێژەی كردووە لەجەژنەكاندا، وەوازی لێ نەهێناوە لە جەژنێك لەجەژنەكاندا، وەفەرمانی بەخەڵكی كردووە كەدەرچن بۆ نوێژ كردن هەتا فەرمانی كردووە بەدەرچوونی ئافرەتانی باڵغ بوو، وئەو ئافرەتانەی كە لەژووری خۆیانن وئافرەتانی حەیزدار .

بەڵام فەرمانی بە ئافرەتانی حەیزدار كردووە كە نوێژ نەكەن بەڵام ئامادەی خێرو دوعای موسڵمانان بن تەنانەت فەرمانی كردووە بەو ئافرەتانەی كەعەبایان نی یە (جلباب) لەیەكێكی تر وەری بگرن وئامادەی نوێژەكە بن[٥٨].

ئەمە هەموو بەڵگەیە لەسەر ئەوەی كە ئەم نوێژە (واجب)ە وفەرزی عەینە نەك فەرزی كیفایە، فەرمان كردنی بەدەرچوون بۆ نوێژ واپێویست دەكات كە فەرمان كردنە بە نوێژیش بۆ كەسێك كەعوزری نەبێت، بەمانای ووتەكە چونكە دەرچوون بۆ نوێژ هۆیەكە بۆ نوێژ كردن، وەواجب بوونی هۆیەكە واپێویست دەكات ئامانجەكەیش واجب بێت (ئەوەی لەپێناوی دەردەچێت كە نوێژەكەیە)، وەپیاو شایانترە لە ئافرەت بەم حوكمە كە نوێژی جەژن واجب بێت لەسەریان.

پاشان (ڕەحمەتی خوای لێ بێت)دەفەرموێت: وەبەڵگەی تر لەسەر واجب بوونی نوێژی جەژن ئەوەیە كە نوێژی جومعە لادەبات ئەگەر جەژن و جومعە بكەونە یەك ڕۆژەوە[٥٩] چونكە ئەگەر شتێك واجب نەبێت واجب لانابات . وەجێگر بووە كە پێغەمبەر ﷺ بەردەوام نوێژی جەژنی بەجەماعەت كردووە لەو ڕۆژەی پێویست كرا هەتا كۆچی دوایی كرد.

لەگەڵ ئەمەیشدا فەرمانی بەخەڵكی كردووە كەدەربچن بۆ نوێژی جەژن[٦٠] .

زانامان (الألباني) لە (تمام المنة) (٣٤٤) پاش ئەوەی حەدیسی (أم عطية) دەهێنێتەوە و دەفەرمووێت:

(ئەم شتەی باسكراوە بەڵگەیە لەسەر واجب بوونی نوێژی جەژن، وە ئەگەر دەرچوون بۆ نوێژی جەژن واجب بێت ئەوا شایانترە كە نوێژەكە واجبە) .

هەروەكو چۆن ناشاردرێتەوە ئەوەی حەق بێت ئەوەیە كە واجب بێت نەك تەنها سوننەت .

---

(٥٥) انظر: حاشية ابن عابدين: ٢/١٦٦- فما بعد).

(٥٦) (مجموع الفتاوى: ٢٣/١٦١).

(٥٧) وعنه صديق حسن خان في: الموعظة الحسنة: ٤٢-٤٣).

(٥٨) البخارى (٣٢٤) و (٣٥١) و (٩٧١) و(٩٧٤) و (٩٨٠) و(٩٨١) و(١٦٥٢)، و(مسلم: ٨٩٠) من حديث أم عطية (رضي الله عنها).

(٥٩) هەروەكە چۆن لەحە دیثی ابو هورەیرە دا ﷺ هاتووە: كاتێك جەژن و جومعە كەوتنە یەك ڕۆژەوە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی:

(اجتمع في يومكم هذا عيدان، فمن شاء أجزأه من الجمعة، وإنا مجمعون).

واتە: (لەم ڕۆژەدا دوو جەژن كۆبوونەتەوە هەركەسێك وویستی لێ بێت نوێژی جەژنی بەسەو لەجیاتی جومعەیە، وەئێمە نوێژی جومعە دەكەین) (رواه أبو داود: ١٠٧٣) و(ابن ماجة: ١٣١١) وسنده حسن، وانظر: (المغني: ٢/٣٥٨)، و(مجموع الفتاوى: ٢٤/٢١٢).

(٦٠) تەماشای: (نيل الأوطار: ٣ /٣٨٢ – ٣٨٣) و(الروضة الندية: ١ / ١٤٢) بكە .

(١٢)

كاتی نوێژی جەژن

لە (عبدالله ی كوڕی بُسری) هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ كاتێ كە دەردەچوو لەگەڵ خەڵكدا بۆ جەژنی ڕەمەزان یان بۆ جەژنی قوربان، ئینكاری دواكەوتنی ئیمامی كردووە و فەرموویەتی: ئێمە لەم كاتەدا لە نوێژ دەبووینەوە، واتە كاتی نوێژی سوننەت[٦١]. ئەگەر كاتی كەراهەتی نوێژ بەسەر بچوایە .

ئەم فەرموودەیە ڕاسترین[٦٢] فەرموودەیە لەباسی كاتی نوێژی جەژندا جگە لەمە شتی تر دەگێڕێتەوە بەڵام لە ڕووی سەنەدەوە جێگیر نابێت .

(إبن قیم) دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ نوێژی جەژنی ڕەمەزانی دوادەخست و نوێژی جەژنی قوربانی پێش دەخست و بەپەلە دەیكرد، (إبن عومەر) ﷺ لەگەڵ توندی شوێنكەوتنی بۆ سوننەت دەرنەئەچوو بۆ نوێژ هەتا خۆر هەڵنەهاتایە[٦٣].

(صدیق حسن خان) دەفەرمووێت: كاتی نوێژی هەردوو جەژن پاش بەرزبونەوەی خۆر بەقەد ڕمێك هەتا خۆر لار دەبێتەوە (الزوال) زانایانیش یەك دەنگن لەسەر سوود وەرگرتن لە فەرموودەكە هەرچەندە فەرموودەی وا نابێت بە بەڵگە، بەڵام كۆتایی كاتەكەی لاربوونەوەی خۆرە[٦٤].

(أبو بكر الجزائری) دەفەرمووێت: كاتی نوێژی هەردوو جەژن: لەبەرز بوونەوەی خۆر بەقەد (ڕمێك) هەتا لار بوونەوەی خۆرە، باشتر وایە نوێژی جەژنی قوربان لەسەرەتای كاتەكەوە بكرێت تا خەڵكی بتوانن قوربانی خۆیان بكەن، وەنوێژی جەژنی ڕەمەزان دوا بخرێت تاخەڵكی بتوانن سەرفترەی خۆیان دەربكەن[٦٥] .

ئاگاداركردنەوەیەك

ئەگەر لەكاتێكی درەنگدا زانرا كە جەژنە ئەوا نوێژی جەژن لەڕۆژی دواییدا دەكرێت (ابو داود)(١٥٧) و(النسائی)(١٨٠/٣) و(ابن ماجە) (١٦٥٣) بەسەنەدێكی (صحیح) بۆمان دەگێڕنەوە لە(ئەبی عەمەیری كوڕی ئەنەس)ەوە لەچەند مامێكیەوە كەهاوەڵی پێغەمبەر ﷺ بوون، شایەتیان داوە كەئەوان دوێنێ(مانگی یەك شەوەی شەوال) یان بینیوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێیان كرد كە ڕۆژو بشكێنن وئەگەر بەیانی هەستن بۆ نوێژگە (مصلی) بۆ نوێژی جەژن .

(١٣)

بانگ وقامەت نیە لە نوێژی هەردوو جەژندا

لە(جابری كوڕی سەمورە)ەوە ﷺ دەفەرمووێت:

نوێژم كرد لەگەڵ پێغەمبەری خواﷺ هەردوو جەژن زیاتر لەجارێك و دووجار بەبێ بانگ وقامەت [٦٦].

(ابن عباس وجابر) ﷺ: فەرموویانە:

لەجەژنی ڕەمەزان و قورباندا بانگ نەدەدرا[٦٧].

(٦١) تەماشای: (فتح الباري: ٢ /٤٥٧) و(النهایة: ٢ / ٣٣ ١) بكە .

(٦٢) (علقه البخاري في: صحیحه: ٢/٤٥٦)، و (وصله أبو داود: ١١٣٥، وابن ماجة: ١٣١٧، والحاكم: ٢٩٥/١، والبیهقي: ٢٨٢/٣) وإسناده صحیح.

(٦٣) (زاد المعاد: ١ / ٤٤٢) .

(٦٤) (الموعظة الحسنة: ٤٣ / ٤٤).

(٦٥) (منهاج المسلم: ٢٧٨).

(٦٦) (رواه مسلم: ٨٨٧) و(ابوداود: ١١٤٨) و(الترمذی: ٥ ٣٢).

(٦٧) (البخاري: ٩٦٠)، و(مسلم: ٨٨٦).

(ابـن القـيم) دەفـەرمووێت: پێغەمبـەرﷺ ئەگـەر بگەيـشتايەتە نوێژگـە (مـصلى) نوێـژی دەكـرد بـەبێ بـانگ وقامـەت، وەنەيشووتراوە (الصلاة جامعة) سوننەت وايە هيچ لەمانە نەوترێت[٦٨].

ئيمامی (صنعانی) قسە لەسەر ئەم فەرمودەيە دەكات ودەفەرمووێت: ئەمـە بەڵگەيـە لەسـەر ئـەوەی ئەمانـە دروسـت نين لەجەژنداو بيدعەن[٦٩].

(١٤)

چۆنێتی نوێژی جەژن

يەكەم:- دوو ڕكاتە، لەبەر ڕيوايەتی ئيمامی (عمـر) ﷺ: نوێـژی سـەفەر دوو ڕكاتـە ونوێـژی قوربـان دوو ڕكاتـە ونوێـژی جەژنی ڕەمەزان دوو ڕكاتە، تەواون بە بێ كورت كردنەوە لەسەر زمانی محمد ﷺ[٧٠].

دووەم: - يەكـەم ڕكـات دەسـت پـێ دەكرێـت وەكـو هـەموو نوێـژەكان بـە اللـه اكبر(تكـبيرة الإحـرام) پاشـان حـەوت الله اكبر(تكبيرە)ی تێدا دەكرێت، لە ڕكاتی دووەميشدا پێنج (تكبيرە)ی تێدا دەكرێت جگە لە(تكبيرە)ی دەرچوون بۆ ڕكـوع وسجود وهەڵسانەوە .

لە خاتوو عائيشەوە (خوای لێ ڕازی بێت) كە پێغەمبەرﷺ لەنوێژی جەژنی ڕەمەزان وقوربان حـەوت (تكبيرە)ی كـردووە لە ڕكاتی يەكەم و لە ڕكاتی دووەم پێنج (تكبيرە)ی دەكرد جگە لە (تكبيرە)كانی تر[٧١].

ئيمامی (البغوی) دەفەرمووێت: ئەمە ووتەی زۆربەی زانايانـە لـە صـەحابەو پـاش ئـەوانﷺ كـە لـە ڕكـاتی يەكـەم حـەوت (تكبيرە) جگە لە(تكبيرە) ی دەست كردن بە نوێژ، وەلە ڕكاتی دووەم پێنج (تكبيرە) جگە لە (تكبيرە) ی هەستانی پێش خوێندنی فاتحە ئەمە گێڕدراوەتەوە لە (ئەبوبكرو عمرو علىﷺ..)[٧٢].

سێيەم: - بە(صەحيحی) نەهاتووە لە پێغەمبەرەوەﷺ كەوا دەست بەرز بكاتـەوە لەگـەڵ(تكبيرە) كـانی جـەژن[٧٣]، بـەڵام (ئيبن القيم) دەفەرمووێت: (ابن عمـر) ﷺ لەگـەڵ زۆر بـەدوا گـەڕانی بـۆ سـوننەت دەسـتی بـەرز دەكـردەوە لەگـەڵ هـەموو (تكبيرە) يەكدا[٧٤] .

منيش دەڵێم: باشترين ڕێنمايی، ڕێنمايە وهيدايەتی پێغەمبەر ﷺ.

مامۆستامان (الألبانی)لە(تمام المنة ٣٤٨)دەفەرمووێت: لەگەڵ ئـەوەی لـە(عومـەر) وكوڕەكەيـەوەﷺ گێڕدراوەتـەوە ئەمـە ناكات بە سوننەت بەتايبەتی كەڕيوايەتی هەردووكيان لێرادە(صحيح) نی يە.

---

(٦٨) (زاد المعاد: ١/٤٤٢).

(٦٩) (سبل السلام: ٢/٦٧).

(٧٠) (النسائي: ٣/١٨٣) و(البيهقي: ٣/٢٠٠) و(أحمد: ١/٣٧) و(الطحاوي في: شرح معاني الآثار: ١/٤٢١) وسنده صحيح.

(٧١) (أبوداود: ١١٥٠) و(ابن ماجة: ١٢٨٠) و(أحمد: ٦/٧٠) و(البيهقي: ٣/٢٨٧) وإسناده صحيح.

ئاگادار كردنەوەيەك

سوننەت وایە لە (تكبيرە) دا پێش خوێندنی فاتحە بێت، هەروەكو چۆن لەو فەرموودەيەدا هاتووە كە (أبو داود: ١١٥٢)، و(ابن ماجة: ١٢٧٨)، و(أحمد: ٢/١٨٠) دەيگێڕنەوە لە (عەمری كوڕی شوعەيب لە باوكیەوە لەباپيريیەوە دەفەرمووێت: پێغەمبەرﷺ لەنوێژی جەژن حەوت (تكبيرە) ی كرد لە ڕكاتی يەكەم پاشان فاتحەی خوێند پاشان الله اكبری كردو چووە ڕكوع پاشان چووە سجود پاشان هەستايەوە و پێنج (تكبيرە) ی كرد پاشان فاتحەی خوێند و الله اكبری كردو چووە ڕكوع و پاشان چووە سجود. كە ئەمە فەرموودەيەكی (حسن) ە، وە تەماشای: (إرواء الغليل: ٣/١٠٨-١١٢) بكە.

وە پێچەوانەی ئەمە راست ودروست نييە، هەروەكو چۆن زانای پايەبەرز ابن القيم لە: (زاد المعاد: ١/٤٤٣-٤٤٤) روونی كردۆتەوە.

(٧٢) (شرح السنة: ٤/٣٠٩) وەتەماشای: (مجموع الفتاوى: ٢٤/٢٢٠-٢٢١) بكە.

(٧٣) انظر لزاما: (إرواء الغليل: ٣/١١٢-١١٤).

(٧٤) (زاد المعاد: ١/٤٤١) .

ڕیوایەتی (عومەرﷺ) (البیهقی)دەیگێڕێتەوە بە سەندێكی (ضعیف) (لاواز) ڕیوایەتی كوڕەكەیﷺ هێشتا ئەم دۆزیوەتەوە ولەسەری ڕانەوەستاوم .

هەروەها مامۆستامان لە(أحكام الجنائز ١٤٨) دەربارەی شتێك كە نزیكە لەم حوكمەوە دەفەرمووێت: هەركەسێك واگومان دەبات كە(عبدالله ی كوڕی عومەر)ﷺ ئەم شتەی نەكردووە لەخۆیەوە بەڵكو لە پێغەمبەریﷺ وەرگرتووە بۆی هەیە دەستی بەرز بكاتەوە .

چوارەم:- بە(صەحیح)ی نەهاتووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ ذكرێكی دیاری كراو لەنێوان (تكبیرە)كانی جەژن بەڵام جێگیر بوو بە سەندێكی (باش) لەڕیوایەتی (البیهقی) (٢٩١/٣) لە(عبداللەی كوڕی مسعود)ەوەﷺ كەوا دەربارەی نوێژی جەژن فەرموویەتی: لەنێوان هەردوو(تكبیرە)یەكدا حەمدو سوپاس و ستایشی خوای تێدایە.

(ابن القیم) دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ بێ دەنگ دەبوو لەنێوان هەردوو (تكبیرە) دا و كەمێك دەوەستا، وەلێ نەگێڕدراوەتەوە ذكرێكی دیاری كراو بخوێنێت لە نێوان (تكبیرە) كاندا .

منیش دەڵێم: باشترین هیدایەت و ڕێنمایی، هیدایەتی پێغەمبەرە ﷺ.

پێنجەم:- كە(تكبیرە) كانی تەواو دەكرد دەستی بەخوێندنەوەی فاتیحە و پاشان ﴿ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ﴾ [ق: ١] لەڕكاتێكدا دەخوێندو لەڕكاتەكەی تردا ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ﴾ [القمر: ١] ی دەخوێند(٧٥).

وە هەندێ جاریش ﴿سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ [الأعلى: ١] و﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾ [الغاشية: ١] ی دەخوێند(٧٦).

(ابن القیم) دەفەرمووێت: هەردووكیان بە (صەحیح) ی هاتووە جگە لەو دووانە هیچی تر بە (صەحیح)ی نەهاتووە(٧٧) .

شەشەم:- ئیتر هەموو شێوازەكانی تری وەكو نوێژەكانی تری وایە جیاوازی نییە .

حەوتەم:- هەركەسێك فریای نوێژی جەژن نەكەوت بە جەماعەت ئەوا دوو ڕكات دەكات .

(ئیمامی البخاری) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت:

(باب اذا فاته العید یصلي ركعتین)(٧٨).

واتە: ئەگەر كەسێك فریای نوێژی جەژن نەكەوت دوو ڕكات دەكات .

(ابن الحجر) لە (الفتح ٢/٥٥٠) لەپاش ئەم (باب)ە دەفەرمووێت: لەم (باب)ە دووحوكمی شەرعی هەیە:-

أ- دروستێتی كردنی نوێژی جەژن ئەگەر فەوتا بە جەماعەت ئیتر ئایا بە ئارەزووی خۆی نەهاتبێت یان عوزری هەبوو بێت.

ب- ئەگەر فریا نەكەوت خۆی دوو ڕكات دەكات.

(عطاء) دەفەرموویت: ئەگەر كەسێك نوێژی جەژنی فەوتا دوو ڕكات دەكات(٧٩).

(ولي الله الدهلوي) دەفەرمووێت: ئەمە مەزهەبی (شافعي)یە ئەگەر كەسێك نوێژی جەژنی فەوتا لەگەڵ ئیمامدا دوو ڕكات دەكات، هەتا پاداشتی نوێژی جەژنی دەست كەوێت، هەرچەندە پاداشتی جەماعەتی لەگەڵ ئیمامدا فەوتاوە.
بەڵام لەلای حەنەفییەكان نوێژی جەژن ناكرێتەوە، ئەگەر لەگەڵ ئیمام فریا نەكەوت(٨٠) .

---

(٧٥) (مسلم: ٨٩١) و(النسائي: ٨٤١٣) ، و(الترمذي: ٥٣٤)، و(ابن ماجة: ١٢٨٢) عن ابن واقد اللیثي ﷺ.

(٧٦) (مسلم: ٨٧٨)، و(الترمذي: ٥٣٣)، و(ابن ماجة: ١٢٨١) من حدیث النعمان بن بشیر ﷺ.

(٧٧) (زاد المعاد: ٤٤٣/١)، وەهەندێك لە زانایان باسی حیكمەتیان كردووە لە خوێندنی ئەم سورەتانە، تەماشای قسەكانیان بكە لە: (شرح مسلم: ١٨٢/٦)، و(نیل الأوطار: ٢٩٧/٣).

(٧٨) (صحیح البخاري: ١٣٤،١٣٥/١- هندیة) .

(٧٩) (صحیح البخاري: ١٣٤،١٣٥/١- هندیة).

(٨٠) (شرح تراجم أبواب البخاري: ٨٠)، وەتەماشای: (المجموع: ٢٧/٥-٢٩) بكە .

(ئیمامی مالك) لە (الموطأ– ٥٩٢ برواية أبي مصعب) دەفەرمووێت: هەر كەسێك بۆ خۆی نوێژی جەژنی كرد پیاو یان ژن، من وائەبینم كە لە ڕكاتی یەكەمدا حەوت (تكبيرە)لەپێش فاتحەو لە ڕكاتی دووەمدا پێنج (تكبيرە) لە پێش خوێندنی (فاتحە)دەكات، ئەوەیشی دوادەكەوێت لە نوێژی جەژن ئەوەندەی فریا نەكەوتووە وەكو نوێژەكانی تر دەیكاتەوە[٨١].

هەشتەم:– (تكبيرە)كردن سوننەتە و وازلێ هێنانی ونەكردنی نوێژ بەتاڵ ناكاتەوە ئیتر ئایا بە عەمدی بێ یان بە هەڵە، بەلام ئەوەی نەیكات بێ گومان پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەرە ﷺ.

(١٥)

ووتار خوێندنەوە لە پاش نوێژە

سوننەت وایە لە نوێژی جەژندا ووتار لە پاش نوێژ بێت، (ئیمامی بخاری) لە(صەحیح)ەكەیدا بابێكی بۆ داناوە بەناوی: (باب الخطبة بعد العيد)[٨٢].

واتە: ووتار خوێندنەوە لەپاش نوێژی جەژنە.

(ابن عباس) ﵄ فەرموویەتی: ئامادەی جەژن بووم لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ و(أبو بكرو عمر وعثمان) ﵃ هەموویان نوێژیان دەكرد پێش ووتار خوێندنەوە[٨٣] .

لە ابن(عمر)ەوە ﵄ كەوا پێغەمبەر ﷺ و(أبو بكرو عمر) ﵄ نوێژی جەژنیان دەكرد لەپێش ووتار خوێندنەوە[٨٤] .

(ولي الله الدهلوي) قسە دەكات لەسەر بابەكەی (ئیمامی البخاری) و دەفەرمووێت[٨٥]: واتە سوننەتی پێغەمبەر ﷺ و ئیش پێ كراوی جێ نشینە باشەكانی (الخلفاء الراشيدين) ﵃ ئەمە بووە، وەپاشان ئەو گۆڕانكاری‌یەی بەسەردا هاتووە، وە پێش خستنی ووتار بەسەر نوێژەكەدا وەكو جومعە ئەمە بيدعەيە ولە(مەروان)ەوە سەری هەڵداوە.

(ئیمامی الترمذي)[٨٦] دەفەرمووێت: كار كردن لەسەر ئەم شتەیە لەلایەن زانایان لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ و جگە لەوانیش: كەوا نوێژی جەژن پێش وتارە، وە ووتراوە یەكەم كەس كە ووتاری دا پێش نوێژ (مەروانی كوڕی الحكم) بوو[٨٧].

(١٦)

وتار خوێندنەوەو ئامادەبوونی خەڵكی بەئارەزووی خۆیان

لە (أبی سعيد الخدری ﵁) فەرموویەتی:

پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی جەژنی قوربان دەردەچوو بۆ نوێژگە (مصلی) یەكەم شت دەستی پێ دەكرد نوێژ كردن بوو پاشان دەڕۆی بەرامبەر خەڵكی ڕادەوەستا و خەڵكی دانیشتبوون لەسەر پۆلی خۆیان و ئامۆژگاریانی دەكرد و فەرمانی پێ یان دەكرد[٨٨].

وتاری جەژن وەكو هەموو وتارەكانی ترە، دەست پێ دەكرێت بە حەمد و سوپاس و ستایشی خوای گەورە .

(إبن القيم) دەفەرمووێت:

---

(٨١) (المغني: ٢/٢١٢) .

(٨٢) (كتاب العيدين باب رقم(٨)، وەتەماشای (فتح الباري: ٢/٤٥٣) بكە.

(٨٣) (البخاري: ٩٦٢) و(مسلم: ٨٨٤) و(أحمد: ١/٣٣١-٣٤٦).

(٨٤) (البخاري: ٩٦٣)و(مسلم: ٨٨٨)و(الترمذي: ٥٣١) و(النسائي:٢/١٨٣).

(٨٥) (شرح تراجم أبواب البخاري: ٧٩) .

(٨٦) في (سننه: ٢/ ٤١١) .

(٨٧) وانظر كتاب: (الأم: ١/ ٢٣٥-٢٣٦ للإمام الشافعي)، و(عارضة الأحوذي: ٣/٣-٦ للقاضي ابن العربي المالكي).

(٨٨) (البخاري: ٩٥٦) و(مسلم: ٨٨٩) و(النسائي: ٣/ ١٧٨) و(البيهقي: ٣/ ٢٨٠).

پێغەمبەر ﷺ هەموو وتارەكانی بە(الحمد لله) دەست پێ دەكرد تەنها فەرموودەیەكیشی لێ نەگێڕدراوەتەوە كەوا وتاری جەژن بە (الله أكبر) دەست پێ بكات .

بەڵكو (ابن ماجة)[٨٩] لە سوننەكەیدا دەیگێڕێتەوە كە (سعد القرظ) بانگدەری پێغەمبەر ﷺ زۆر الله أكبری دەكرد لەناو وتارەكەی دا وە زۆر الله أكبری دەكرد لەناو وتاری هەردوو جەژن، ئەمە بەڵگە نییە لەسەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ وتارەكەی بە الله اكبر دەست پێ دەكرد[٩٠] .

هەروەها بە (صەحیحی) نەهاتووە لە سوننەتدا كەوا وتاری جەژن دوو وتاربێت و لەنێوانیاندا دابنیشرێت، بەڵكو ئەوەی لەم بارەوە هاتووە فەرمودەیەكی زۆر لاوازە (ضعیف) ە، (البزار) لە (المسند رقم ٥٣ مسند سعد) عن (شیخه عبدالله بن شبیب بسنده عن سعد ﷺ) كەوا پێغەمبەر ﷺ دوو وتاری دەدا لە نێوانیاندا دادەنیشت، دەربارەی (عبدالله كوڕی شیب) (بوخاری) دەفەرموێت: (منكر الحدیث) بۆیە وتاری جەژن بەیەك وتار دەمێنێتەوە لە بنچینەدا، وە ئامادە بوونی وەكو نوێژەكە واجب نییە لە (عبدالله كوڕی سائب) ەوە ﷺ دەفەرمووێت:

ئامادەی جەژن بووم لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ كاتێ نوێژ تەواو بوو فەرمووی:

(إنا نخطب، فمن أحبَّ أن يجلس لخطبة فليجلس، ومن أحبَّ أن يذهب فليذهب)[٩١].

واتە: ئێمە وتار دەدەین ئەوەی پێی خۆشە بۆ وتارەكە دابنیشێت با دابنیشێت وە ئەوەی پێی خۆشە بڕوات با بڕوات.

(ئیبن القیم) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت[٩٢]:

پێغەمبەر ﷺ روخسەتی داوە بۆ كەسێك ئامادەی جەژن بێت دابنیشێت یان بڕوات .

(١٧)
كۆبونەوەی جومعەو جەژن لەیەك ڕۆژدا

(أبو داود: ١٠٧٠) و(النسائي: ٣ /٦٩٤) و(ابن ماجة: ١٣١٠) و(ابن خزيمة: ١٤٦٤) و(الدارمي: ١٦٢٠) و(أحمد: ٤ / ٣٧٢) لە (ایاسی كوڕی باوكی ڕەملەی شامی) ەوە دەگێڕنەوە دەفەرمووێت:

(معاویەی كوڕی أبی سفیان) م ﷺ بینی پرسیاری لە (زەیدی كوڕی أرقم) ﷺ دەكرد دەیفەرموو:

ئایا لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ بینیوتە دوو جەژن كۆببێتەوە لەیەك ڕۆژدا؟ فەرمووی: بەڵێ .

فەرمووی: چی كردووە؟ فەرمووی: نوێژی جەژنی كردووە پاشان ڕوخسەتی داوە بۆ نوێژی جومعە وفەرموویەتی:

(من شاء أن يصلي فليصلِّ)[٩٣].

واتە: ئەوەی ویستی لێیە نوێژ بكات با بیكات.

وە لە (أبی هورەیرە) ﷺ وجگە لەویشەوە لە پێغەمبەرەوە ﷺ لەم جۆرە گێڕدراوەتەوە .

وە هاوەڵانیش ﷺ ئیشیان بەوە كردووە، (عبدالرزاق) لە (المصنف: ٣ /٣٠٥) و (ابن شیبة)لە (المصنف: ٢ /١٨٧) بە سەنەدێكی (صەحیح) لە ئیمامی عەلییەوە ﷺ دەیگێڕنەوە كەوا دوو جەژن كۆبوونەوە لە یەك ڕۆژدا فەرمووی: ئەوەی دەیەوێ نوێژی جومعە بكات با بیكات و ئەوەی دەیەوێت دابنیشێت با دابنیشێت .

وە لە (صحیح البخاري: ٥٢٥١) لە (عثماني كوڕی عفان) ەوە ﷺ بەم شێوەیە هاتووە .

وەلە (سنن أبی داود: ١٠٧٢) و(مصنف عبدالرزاق رقم: ٥٧٢٥ بسند صحیح) (عن ابن الزبیر) كەوا فەرموویەتی:

---

(٨٩) (برقم: ١٢٨٧) وإسناده ضعيف .

(٩٠) (زاد المعاد: ١ / ٤٤٧ ــ ٤٤٨) .

(٩١) (أبو داود: ١١٥٥)، و(النسائي: ٣ / ١٨٥)، و(ابن ماجة: ١٢٩٠)، و(الحاكم: ٢٩٥/١)، وإسناده صحيح .

(٩٢) (زاد المعاد: ١ / ٤٤٨)، وانظر: (مجموع فتاوى شيخ الإسلام: ٢١٤/٢٤). .

(٩٣) وقد صحح الحديث الإمام علي بن المديني كما في: (التلخيص الحبير: ٢/ ٩٤).

دوو جەژن كۆبوونەوە لەیەك ڕۆژدا كۆیانی كردەوە و كردیانی بە یەك، ڕۆژی جومعە لە بەیانییەكەی دا تەنها دوو ڕكاتی جەژنی ڕەمەزانی كرد هیچی تری نەكرد هەتا عەسر.

(ئیمامی الشوكانی) لە (نیل الأوطار ٣/ ٣٤٨) پاش ئەم ڕیوایەتە دەفەرموویت:

ئاشكراكەی وایە كەوا نوێژی نیوەڕۆی نەكردووە، وەلەم فەرمودەیەدا ئەوەی تیادایە كەوا ئەگەر نوێژی جومعە لادرا بە شێوەیەك لە شێوازە دروستەكان واجب نی یە لەسەر ئەو كەسەی كە لە سەری لاچووە نوێژی نیوەڕۆ بكات، وە (عطاء) یش وای بۆ چووە .

وەئاشكرایە كەوا دەوترێت نوێژی جومعە ئەصل و بنچینەیە وە تۆ دەزانیت ئەوەی كە خوای گەورە فەرزی كردووە لەسەر بەندەكانی لە ڕۆژی جومعەدا بریتییە لە نوێژی جومعە، واجب كردنی نوێژی نیوەڕۆ لەسەر كەسێك كە نوێژی جومعەی واز لیّ هێنا بێت لەبەر عوزرێك یان بەبێ عوزر پێویستی بە بەڵگە هەیە، بەڵام هیچ بەڵگەیەك نییە كەدەستی پێوە بگرین ئەوەی من بزانم.

(١٨)

پیرۆزبایی كردنی جەژن

پرسیار كرا لە (شیخ الاسلام) (إبن تیمیة) دەربارەی پیرۆزبایی لە جەژندا فەرمووی[٩٤]:

پیرۆزبایی كردن لە ڕۆژی جەژندا بەوەی هەندێك بەهەندێكی تر بڵێن كە بەیەك دەگەن لە دوای نوێژەكە: (تقبل الله منا ومنك).

واتە: خوای گەورە لەئێمەو ئێوەیشی وەربگرێت، یان بڵێن خوای گەورە بیگێڕێتەوە، وەكو ئەمانە ئەمە لە كۆمەڵێك لە هاوەڵانەوە ﷺ گێڕدراونەتەوە كە ووتویانە، وە ئیمامی مەزهەبەكانیش ڕێگەیان پیّ داوە وەكو ئەحمەد وجگە لەویش، بەڵام ئەحمەد دەفەرموویت: من بەكەس ناڵێم ئەگەر كەسێكیش پێم بڵیّ وەڵامی دەدەمەوە، چونكە وەڵام دانەوەی سەلام واجبە، بەڵام دەست پیّ كردنی پیرۆزبایی لە سوننەت دا فەرمانی پیّ نەكراوە، ئەوەی دەیكات پێشەوای هەیە و ئەوەی نایكات پێشەوای هەیە (والله أعلم)[٩٥] .

(إبنُ الحَجَر) دەفەرموویت[٩٦] :

بۆمان گێڕدراوەتەوەلە (المحاملیات) بسند حسن عن (جبیر بن نفیر) كە فەرموویەتی: هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ ئەگەر لە ڕۆژی جەژن بەیەك بگەیشتنایە بە یەكتریان دەوت: (تقبل الله منا ومنكم).

واتە: خوای گەورە لە ئێمەو ئێوەیشی قەبوڵ بكات.

(إبن قدامة) لە (المغني: ٢/ ٢٥٩) دەڵێت: كە (محمد كوڕی زیاد) فەرموویەتی:

لەگەڵ (أبی أمامەی الباهلی ﷺ و جگە لەویش بوومە لە هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ كە بگەڕانایەتەوە لە نویژی جەژن بەیەكتریان دەوت: (تقبل الله منا ومنكم).

(ئیمامی ئەحمەد) دەفەرموویت:

إسنادی فەرموودەكەی (أبي أمامة)ﷺ باشە (جید) ە[٩٧].

بەڵام وتەی زۆربەی خەڵكی كە بەیەكتری دەڵێن: (كل عام وأنتم بخیر)

---

(٩٤) (مجموع الفتاوى: ٢٤ / ٢٥٣٤) .

(٩٥) وە الجلال السیوطي لە نامیلكەكەیدا: (وصول الأماني بأصول التهاني) شوێنەواری لە زیاتر لە یەكێك لە زانایانی سەلەفەوە هێناوە كە باسی پیرۆزبایی كردنی تێدایە، وەچاپ كراوە لەناو: (الحاوي للفتاوى: ٨١/١) بگەڕێرەوە سەری، هەروەها تەماشای پەرتوكی: (المصنوع في معرفة الحدیث الموضوع ی علي القاري: ٨٥) وتەعلیقی موحەقیقەكەی بكە.

(٩٦) (فتح الباري: ٢ / ٤٤٦) .

(٩٧) وە بڕوانە: (الجوهر النقي: ٣ / ٣٢٠) وە السیوطي لە: (الحاوي: ١ / ٨١) دەفەرموێت: (إسناده حسن) .

واتە: هەموو ساڵێك بە خۆشی بەرنە سەر یان لە خۆشی دا بن و وێنەی ئەمانە وەرناگیرێن وڕەت دەکرێنەوە!! بەڵکو ئەمە لەو بابەتەیە کە خوای گەورە دەفەرموویت:

﴿أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ﴾ [البقرة: ٦١] .

واتە: ئایا ئەوەی کە باشترە دەیگۆڕنەوە بەوەی کە کەمترە؟.

(١٩)

قوربانی کردن

مەڕێکە (ئاژەڵێکە) سەر دەبڕدرێت لە دوای نوێژی جەژنی قوربان بۆ خۆ نزیك کردنەوە لە خوای گەورە کە دەفەرموویت:

﴿ قُلْ إِنَّ صَلاَتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، لاَ شَرِيكَ لَهُ﴾
[الأنعام: ١٦٢].

واتە: ئەی محمد ﷺ بڵێ بەڕاستی نوێژ کردن و قوربانی کردن و ژیان و مردنی من تەنها بۆ پەروەردگاری جیهانیانە کە بەبێ هاوبەش و هاوەڵە . (نُسُك): لێرەدا بەمانای سەربڕین دێت بۆ نزیك بوونەوە لە خوای گەورە[٩٨] .

زانایان جیاوازییان هەیە لەسەر حوکمی قوربانی کردن ئایا واجبە یان سوننەت، ئەوەی ڕاست بێت لە بەڵگە جیاوازەکان ئەوەیە کە واجبە .

بەڵگەی ئەو کەسانەی کە دەڵێن واجبە:

یەکەم: لە (أبی هورەیرەوە) ﷺ فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:

(من کان له سعة ولم یضح فلا یقربَنَّ مصلانا)[٩٩].

واتە: هەر کەسێك توانای هەبێت و قوربانی نەکات با نزیك نوێژگەکەمان (مصلی) کەمان نەکەوێت.

شێوەی بەڵگە هێنانەوە لەم فەرموودەیە ئەوەیە کاتێك پێغەمبەر ﷺ بەرهەڵستی کرد لەوەی کەسێك کە توانای قوربانی هەبێت و قوربانی نەکات بەوەی کەوا نزیك نوێژگەکەمان (مصلی) کەمان نەکەوێت و نەیات بۆ نوێژی جەژن، ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە واجبێکی واز لێ هێناوە، وەکو بڵێ سوودی نییە خۆ نزیك کردنەوە لە خوای گەورە لەگەڵ وازلێهێنانی ئەم واجبە.

دووەم: لە (جوندوبی کوڕی عبدالله بەجەلی) ەوە ﷺ فەرمویەتی: پێغەمبەرم ﷺ بینی لەڕۆژی جەژنی قوربان دا فەرمووی:

(من ذبح قبل أن یصلي فلیُعد مکانها أخری، ومن لم یذبح فلیذبح)[١٠٠].

واتە: هەر کەسێك قوربانی کردووە پێش ئەوەی نوێژی جەژن بکات با لە جیاتی ئەو قوربانییە قوربانییەکی تر بکات، وەئەوەشی نەیکردووە با بیکات.

فەرمانی پێغەمبەریش ﷺ ئاشکرایە کەبۆ واجبە و هیچ فەرموودەیەکی تر نەهاتووە لەو واجبەوە فەرمانەکە بگۆڕێت بۆ سوننەت .

سێهەم: لە (میخنەفی کوڕی سولەیم) ەوە ﷺ کەوا پێغەمبەر ﷺ ی دیوە وتاری دەدا لە ڕۆژی عەرەفەداو فەرموویەتی:

(علی أهل کل بیت في کل عام أضحیة وعتیرة، أتدرون ما العتیرة؟ هذه التي یقول عنها الناس: رجبیة).

---

(٩٨) تەماشای: (منهاج المسلم: ٣٥٥ - ٣٥٦) بکە .

(٩٩) (أحمد: ١/ ٣٢١) ، و(ابن ماجة: ٣١٢٣)، و(الدارقطني: ٤/ ٢٧٧) وسنده حسن .

(١٠٠) (البخاري: ٥٥٦٢)، و(مسلم: ١٩٦٠)، و(النسائي: ٧ /٢٢٤)، و(ابن ماجة: ٣١٥٢) .

واتە: لەسەر خەڵكی هەموو ماڵێك پێویستە لە هەموو ساڵێكدا قوربانییەك و عەتیرەیەك[١٠١] بكەن، ئایا ئەزانن عەتیرە چیە؟ ئەوەیە كەخەڵكی پێی دەڵێن (ڕەجەبیە)[١٠٢] .

ئەم فەرموودەیەش فەرمانی تیادایە بەواجب بوونی، بەڵام (عەتیرە) نەسخ بۆتەوە و ئیشی پێ ناكرێت، وەنەسخ بوونەوەی (عەتیرە) نابێتە هۆی نەسخ بوونەوەی قوربانی، بەڵكو قوربانی ماوەتەوە لەسەر بنچینەی خۆی.

(إبن الاثیر) فەرموویەتی: عەتیدە نەسخ بووەتەوە بەڵكو لەسەرەتای ئیسلام دا هەبووە و پاشان ئیشی پێ نەكراوە[١٠٣]

بەڵام ئەوانەی پێچەوانەی ئەوەن كە قوربانی كردن واجبە گەورەترین شوبهەیان كە قوربانی كردن سوننەتە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە ﷺ كە دەفەرمووێت:

(إذا دخل العشر، فأراد أحدكم أن يضحي فلا يمس من شعره، ولا من بشره شيئا)[١٠٤].

واتە: ئەگەر مانگ بووە دە ڕۆژ،[١٠٥] یەكێك لە ئێوە ویستی قوربانی بكات با دەست لە تووكەكەی (مووەكەی وپێستەكەی) نەدات.

دەڵێن[١٠٦]: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەوەی قوربانی كردن واجب نییە چونكە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:

(ئەگەر كەسێك ویستی لێ بێت) ئەگەر واجب بوایە ویستەكەی نەدەگەڕاندەوە بۆ ئەو كەسە .

(شیخ الاسلام) (إبن تیمیە) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) پاش ئەوەی ئەوە بەڕاست دادەنێت كە قوربانی كردن واجبە وەڵامی ئەم شوبهەیە دەداتەوەو دەفەرمووێت[١٠٧]:

ئەوانەی نەفی واجب بوونی قوربانی كردن دەكەن بەڵگەیان پێ نییە، پاڵپشت و كۆڵەگەیان تەنها ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە ﷺ كە دەفەرمووێت:

(هەر كەسێك ویستی قوربانی بكات ......) دەڵێن واجب پەیوەست ناكرێت بە ویستەوە ئەمە قسەیەكی كورتە، بەڕاستی واجب نادرێتە دەستی بەندەو بوترێت: ئەگەر ویستت لێ بوو ئەوا بیكە، بەڵكو واجب پەیوەست دەكرێت بەمەرجەوە بۆ ڕوونكردنەوەی حوكمێك لە حوكمەكان وەكو خوای گەورە دەفەرمووێت:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ .. ﴾ [المائدة : ٦] .

وایان داناوە: ئەگەر ویستان هەڵسن، وە وایان داناوە ئەگەر ویستت قورئان بخوێنیت پەنا بگرە بە خوا، دەست نوێژ واجبە، قورئان خوێندنیش لە نوێژدا واجبە، وەدەفەرمووێت:

[إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ، لِمَن شَاء مِنكُمْ أَن يَسْتَقِيمَ] [التكوير: ٢٧] .

ویستنی (إستقامە) واجبە، پاشان (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت[١٠٨]: هەروەها واجب نییە لەسەر هەموو كەسێ قوربانی بكات بەڵكو واجبە لەسەر ئەو كەسەی كە توانای هەبێت، ئەوەی دەیەوێت قوربانی بكات وەكو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: هەر كەسێك دەیەوێت حەج بكات با پەلە بكات، چونكە لەوانەیە شت ون ببێت و پێویستی

(١٠١) أبو عبيد لە (غريب الحديث: ١/ ١٩٥) دەفەرمووێت: قوربانییەك بووە لە ڕەجەبدا دەكرا، خەڵكی سەردەمی نەفامی خۆیان پێ نزیك دەكردەوە لە خوا، پاشان ئیسلام هات و بەو شێوەیەك مایەوەو، هەتا دوایی نەسخ كرایەوە ونەما .

(١٠٢) (أحمد: ٤ /٢١٥)، و(ابن ماجة: ٣١٢٥)، و(أبو داود: ٢٧٨٨) وقواه الحافظ في: (الفتح: ١٠ / ٤) .

(١٠٣) (جامع الأصول: ٣ /٣١٧) وە بڕوانە: (الأدلة المطمئنة على ثبوت النسخ في الكتاب والسنة) (١٠٣ – ١٠٥) و (المغني: ٨ / ٦٥٠ ـــ ٦٥١) .

(١٠٤) (مسلم: ١٩٧٧)، و(أبو داود: ٢٧٩١)، و(النسائي: ٧ / ٢١١ و ٢١٢) . و(البغوي: ١١٢٧) وابن ماجة: ٣١٤٩) و(البيهقي: ٩ / ٢٦٦) و(أحمد: ٦ / ٢٨٩) و (٦ / ٣٠١ و ٣١١) و(الحاكم: ٤ / ٢٢٠) و(الطحاوي في: شرح معاني الآثار: ٤/ ١٨١) لەچەند ڕێگایەكەوە لە (أم سلمه) وە (ڕەزای خوای لێ بێت) .

(١٠٥) دە ڕۆژی سەرەتای مانگی (ذي الحجة) یە.

(١٠٦) (المجموع: ٨ / ٣٠١) و(مغني المحتاج: ٤ / ٢٨٢) و(شرح السنة: ٤ / ٣٤٨) و(المحلى: ٨ / ٣) .

(١٠٧) (مجموع الفتاوى: ٢٣ / ١٦٢ – ١٦٤) .

(١٠٨) سەرچاوەی پێشوو

بێتە پێشەوە[١٠٩] وە حەجیش واجبە لەسەر كەسێك توانای هەبێت، وە دەفەرموێت: هەركەسێك دەیەوێت قوربانی بكات وەكو ئەوە وایە دەفەرمووێت: هەركەسێك دەیەوێت حەج بكات وە (ئیمامی العینی)[١١٠] وەڵامی ئەو بەڵگەیەی پێشتریان دەداتەوە و لە ڕوون كردنەوەی وتەی خاوەن (الهدایة)[١١١] كە دەفەرمووێت: مەبەست لە ویست وەكو گێڕدراوەتەوە (والله أعلم) بریتییە لە پێچەوانەی هەڵەو لێ تێكچون نەك هەڵبژاردن، (ئیمامی العینی) (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرمووێت: واتە: مەبەست هەڵبژاردن نییە لە نێوان كردن و واز لێ هێنانی، وای لێ دێت، وەكو بڵێیت: ئەوەی نیەتی هەیە لە ئێوە قوربانی بكات .

ئەمەش بەڵگە نییە لەسەر ئەوەی كە واجب نەبێت وەكو دەفەرمووێت: ئەوەی دەیەوێت نوێژ بكات با دەست نوێژ بگرێت، وە دەفەرموێت ئەوەی ویستی جومعەی هەیە با غوسل دەربكات[١١٢] واتە: كەسێك نیەتی هەبێت نەك هەڵیبژێرێت، ئەمەیش هەمان شێوەیە وە بەڵگە هێنانەوەی ئەو كەسانەی كە دەڵێن قوربانی كردن واجب نییە بە قوربانی كردنی پێغەمبەر ﷺ لە جیاتی ئوممەتەكەی وەكو لە (سنن أبي داود ٢٨١٠) و (سنن الترمذي ١٥٧٤) و (مسند أحمد ٣ / ٣٥٦) بەسەنەدێكی (صحیح) لە (جابر)ەوە ﷺ ئەمە بەڵگەیەكی تەواو و ڕاوستاو نییە، ئەم فەرموودەیە بۆ كەسێكە كە توانای نەبێت –بە كۆكردنەوەی هەموو بەڵگەكان– لە ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ .

وە هەر كەسێكیش توانای قوربانی كردنی نەبێت حوكمی واجب بوونی لەسەر لادەچێت لە بنچینەدا (والله أعلم) .

(٢٠)

حوكمەكانی قوربانی كردن

چەند حوكمێك هەیە پەیوەندی یان هەیە بە قوربانی كردنەوە، موسڵمان شایانی ئەوەیە بیانزانێت بۆ ئەوەی زانیاری هەبێت لە پەرستنەكەیدا وە لەسەر چاوڕۆشنایی بێت لە ئیشەكەیدا، كورتی دەكەمەوە بەم شێوەیە إن شاء الله:

یەكەم: پێغەمبەر ﷺ قوربانی دەكرد بە دوو بەران، وە سەریانی دەبڕی لە پاش نوێژی جەژن، وە پێمانی ڕاگەیاندووە كەوا:

(من ذبح قبل الصلاة فليس من النسك في شيء،وإنما هو لحم قدمه لأهله)[١١٣].

واتە: هەر كەسێك پێش نوێژی جەژن ئاژەڵەكەی سەربڕێت ئەوا قوربانی نییە بەڵكو گۆشتێكە داوێتی بەماڵ و خێزانی .

دووەم: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بەهاوەڵانی دەكردﷺ با مەڕێك بێت كە ساڵێكی تەواو كردبێت، وە ئەگەر وشترێك بوو ئەوا با پێنج ساڵی تەواو كردبێت، وە ئەگەر مانگاو بزن بێت بوو با دوو ساڵی تەواو كردبێت چووبێتە ناو ساڵی سێیەمەوە[١١٤].

لە (موجاشعی كوڕی مەسعود)ەوە ﷺ لە پێغەمبەرەوە ﷺ فەرموویەتی:

(إنَّ الجذع من الضأن يوفي ما يوفي منه الثني من المعز)[١١٥].

واتە: مەڕێك ساڵێكی تەواو كردبێت وەكو بزنێك وایە دوو ساڵی تەواو كردبێتواتە: لە خێرەكەیدا .

---

(١٠٩) (أحمد: ١/ ٢١٤ و٣٢٣ و ٣٥٥)، و(ابن ماجة: ٣٨٨٣) وە سەنەدەكەی (حسن)ە، تەماشای: (ارواء الغليل: ٤ / ١٦٨ ــ ١٦٩) بكە .

(١١٠) (البناية في شرح الهداية: ٩ / ١٠٦ ــ ١١٤) .

(١١١) هو كتاب (الهداية شرح البداية) في فقه الحنفية، وهو من الكتب السائرة في المذهب، كما في: (كشف الظنون: ٢/ ٢٠٣١- ٢٠٤٠) وهو من تصنيف الإمام علي بن أبي بكر المرغيناني المتوفى سنة(٥٩٣ هــ) ترجمته في: (الفوائد البهية: ١٤١ للكنوي).

(١١٢) بەم لە فظە (مسلم: ٨٤٤) ڕیوایەتی كردووە لە إبن عومەرەوەﷺ، وە هەروەها لەوەوە ڕیوایەت كراوە بە لە فظێكی تر لەلای بوخاری بە ژمارە (٨٧٧) و (٨٩٤) و (٩١٩) .

(١١٣) (البخاري: ٥٥٦٠) و (مسلم: ١٩٦١) عن البراء بن عازبﷺ .

(١١٤) تەماشای: زاد المعاد: ٢/ ٣١٧) بكە .

(١١٥) (صحيح الجامع: ١٥٩٢)، وە بڕوانە: (سلسلة الاحاديث الصحيحة: ١/٨٧ ــ ٩٥) .

سێهەم: دروستە قوربانی كردنەكە دوا بخرێت بۆ ڕۆژی دووەم و سێیەم لە پاش جەژن، چونكە جێگر بووە لە پێغەمبەرەوە ﷺ كەوا فەرموویەتی:
(كل أيام التشريق ذبح)[116].
واتە: هەموو ڕۆژەكانی (التشريق)[117] قوربانییە .
(إبن قيم) دەفەرمووێت: ئەمە مەزهەبی (احمد و مالك و أبو حنيفەیە) رحمهم الله (ئیمامی ئەحمەد) دەفەرمووێت: وەئەمە وتەی زیاتر لە كەسێكە لە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ و (الأثرم) لە (إبن عمر و إبن عباس) ەوە رضي الله عنهم گێڕاوێتیەوە[118].
چوارەم: لە ڕێنماییەكانی پێغەمبەر ﷺ وایە كەوا: كەسێك ئەگەر بیەوێت قوربانی بكات و بچێتە ناو یەكەم ڕۆژ لە (دە) ڕۆژەكەی (ذي الحجة) هیچ لە تووك و پێستی ناكاتەوە، وە قەدەغە كردنی ئەم شتەش جێگیر بووە[119] .
(ئیمامی النووي) لە (شرح مسلم: ١٣ /١٣٩) دەفەرمووێت:
مەبەست لە قەدەغە كردنەكە كردنی نینۆك و موو، قەدەغە كردنە لەكردنی نینۆك و شكاندنی یان بە هەر شێوازێكی تر بێت .
وە ڕێگرتن لە لابردنی مووەكە بەتاشین بێت یان كورت كردنەوە بێت یان هەڵكێشان بێت یان سوتاندنی بێت یان لادانی بە هەر ئامێرێكی تر بێت، وە ئایا مووی بن باڵ بێت یان سمێڵ بێت یان (عانە) بێت یان سەر بێت یان هەر موویەكی تری لاشە بێت .
(إبن قدامة) لە (المغني: ٩٦/١١) دا دەفەرمووێت: ئەگەر یەكێك لەمانەی كرد پاشان داوای لێخۆشبوونی لە خوای گەورە كرد هیچ فیدیەی لەسەر نییە بە تێكڕاو یەك دەنگی زانایان ئیتر بەعەمدی كردبێتی یان لە بیری چوبێتەوە، منیش دەڵێم: ئەمە ئامارەیەكە لە (إبن قدامة) ەوە (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) لەسەر حەرام كردنی ئەو شتانەی پێشوو، وە ڕێ لێ گرتنی بەیەكجاری، كە ئەمیش ئاشكرایە لە بنچینەی قەدەغە كردنی پێغەمبەر ﷺ .
پێنجەم: پێغەمبەر ﷺ ئاژەڵێكی هەڵ دەبژارد بۆ قوربانی كردن كە ساغ و سەلامەت بوایە لە هەموو كەم و كورتییەك وە بە باشی دادەنا، وە قەدەغەی دەكرد كەوا ئاژەڵی گوێ بڕاو یان شاخ شكاو[120] بكرێت بە قوربانی، وە فەرمانی كردووە تەماشای ساغی ئەو ئاژەڵە بكرێت كە دەكرێت بە قوربانی .
وە ئاژەڵێك چاوی كوێر بێت نەكرێت بە قوربانی، وەنابێت پێشەوەی یان پاشەوەی گوێی بڕا بێت، ئەمانە هەمووی قەدەغە كراوە كە بكرێت بە قوربانی[121].
بەڵام بەرانێك كە خەسێنرا بێت دروستە بكرێت بە قوربانی كە لە پێغەمبەرەوە ﷺ بەم شێوەیە هاتووە كە(أبو يعلى: ١٧٩٢) و (البيهقي: ٩/ ٢٦٨) بەسەندێك گێڕاویانەتەوە كە (الهيثمي) لە (مجمع الزوائد ٤ /٢٢) بە (حسن) ی داناوە .
شەشەم: پێغەمبەر ﷺ قوربانی دەكرد لە نوێژگەكەیدا(مصلى) كەیدا[122].
حەوتەم: لە ڕێنماییەكانی پێغەمبەر ﷺ وابووە كەوا ئاژەڵێك دەكرێتە قوربانی لە جیاتی ئەو كەسە خۆی و خێزانی و منداڵەكانی، هەر چەندە ژمارەیان زۆر بێت، هەروەكو چۆن (عطاءی كوڕی يسار)[123] دەفەرمووێت:

---

(١١٦) (أحمد: ٤/ ٨) و(البيهقي: ٥/ ٢٩٥) و(ابن حبان: ٣٨٥٤)، و(ابن عدي في: الكامل: ١١١٨/٣)، وفيه انقطاع، وله شاهد عند ابن عدي في: (الكامل) عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه بسند فيه ضعيف، فالحديث حسن إن شاء الله، وانظر: (نصب الراية: ٦١/٣) .
(١١٧) (١١ ، ١٢ ، ١٣) ي (ذي الحجة)، پێی دەوترێت (التشريق) چونكە گۆشتیان هەڵدەگرت لەبەر خۆر .
(١١٨) (زاد المعاد: ٢/ ٢١٩) .
(١١٩) (مسلم: ١٩٧٧) و(أبو داود: ٢٧٩١) و(النسائي: ٧ / ٢١١ و ٢١٢) .
(١٢٠) (رواه أحمد: ١/ ٨٣ و ١٢٧ و ١٢٩ و ١٥٠) و (أبو داود: ٢٨٠٥) و(الترمذي: ١٥٠٤) و (النسائي: ٧/ ٢١٧) و(ابن ماجة: ٣١٤٥) و(الحاكم: ٤/ ٢٢٤) عن علي رضي الله عنه بإسناد حسن.
(١٢١)(أبو داود: ٢٨٠٤)، و(الترمذي: ٤١٩٨)، و(ابن ماجة: ٣١٤٣) بإسناد حسن من حديث علي رضي الله عنه .
(١٢٢) (البخاري: ٥٥٥٢) و(النسائي: ٧ / ٢١٣) و(ابن ماجة: ٣١٦١) عن أبن عمر رضي الله عنه .

پرسیارم كرد لە (أبو أيوب الأنصاري)ﷺ : قوربانی كردن چۆن بووە لە كاتی پێغەمبەر ﷺ ؟

فەرمووی: پیاوێك ئاژەڵێكی دەكرد بە قوربانی بۆ خۆی و خێزانی و منداڵی، وە لێشیان دەخوارد[١٢٤].

هەشتەم: سوننەتە (بسم الله والله أكبر) بكرێت لەكاتی سەربڕیندا لە (أنس) ەوە ﷺ جێگیر بووە كەوا پێغەمبەر ﷺ دوو بەرانی شاخدرای ڕەنگ سپی كە ڕەنگی ڕەشی تێدا بوو كردە قوربانی، بەدەستی خۆی سەری بڕی و(بسم الله و الله أكبر) ی كرد پێی خستە سەر تەنیشتەكانی[١٢٥].

نۆیەم: باشترین قوربانی ئەوەیە كە بەرانێكی نێری شاخداری سپی بێت كە ڕەشی تێكەڵ بوو بێت لەناوچەوان و پێیەكانی، ئەمە ئەو وەصفەیە كە پێغەمبەر ﷺ پێی خۆش بووە و قوربانی پێ كردووە[١٢٦].

دەیەم: واسوننەتە كە موسڵمان خۆی قوربانی خۆی سەر ببڕێت ئەگەر لە جیاتی خۆی یەكێكی تری دانا ئەوا دەبێت بەبێ شەرمەزاری .

یانزەهەم: سوننەتە ئەو ماڵەی كە قوربانی دەكەن خۆیان لێی بخۆن و لێی ببەخشن و بیكەن بەدیاری و خێری لێ بكەن، وە دروستە لێیشی هەڵبگرن، چونكە پێغەمبەری خودا ﷺ دەفەرمووێت:

(كلوا وادَّخروا وتصدقوا)[١٢٧].

واتە: لێی بخۆن و لێی هەڵبگرن و خێری لێ بكەن).

دوانزەهەم: بە حەوت كەس دەتوانن وشترێك بكەن بەقوربانی بە هاوبەشی بەهەمان شێوەش مانگایەكیش بە هاوبەشی حەوت كەس دەبێت . مسلم لە (صحيح) ەكەیدا (٣٥٠) لە (جابر) ەوە ﷺ بۆمان دەگێڕێتەوە و دەفەرمووێت: لە (حودەیبیە) وشترێكمان بە هاوبەشی حەوت كەس دەكرد بە قوربانی و مانگایەكیش بە هاوبەشی حەوت كەس .

سیانزەهەم: قەساب كرێی سەربڕینەكەی لە قوربانییەكە پێ نادرێت، جێگیر بووە لە (ئیمامی عەلی) ەوە ﷺ كە فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێم كرد كە سەرپەرشتی وشترەكانی بكەم و گۆشت و پێست و جلەكەی لەسەری دانرابوو بكەم بەخێر، بەڵام كرێی قەسابەكە لە قوربانییەكە نەدەم، وە فەرمووی ئێمە لە هی خۆمان دەیدەینێ[١٢٨].

چواردەهەم: هەر كەسێك توانای قوربانی كردنی نەبێت لە موسڵمانان پاداشتی ئەو كەسانەی بۆ دەنوسرێت كە قوربانیان كردووە لە ئوممەتی محمد ﷺ چونكە پێغەمبەر ﷺ لەكاتی سەربڕینی یەكێك لەبەرانەكانی فەرمووی:

(اللهم هذا عني، وعمَّن لم يضحِّ من أمتي)[١٢٩].

واتە: خوایە ئەمە لە جیاتی خۆم و هەر كەسێك لە ئوممەتەكەم كە توانای قوربانی نەبێت .

پانزەهەم: (ابن قدامة) لە (المغني: ١١/ ٩٥) دا دەفەرمووێت: پێغەمبەر ﷺ و هەر چوار جێنیشینەكەی (الخلفاء الراشدين) ﷺ لە دوای خۆی قوربانیان كردووە ئەگەر بیانزانییایە كەوا خێر باشترە لە قوربانی ئەوا دەیان كرد، چونكە پێشخستنی خێر لەسەر قوربانی دەبێتە هۆی وازهێنان لە سوننەتێك كە پێغەمبەر ﷺ دایناوە .

---

(١٢٣) لەساڵی (١٠٣ك) مردووە، ژیانی لە (تهذيب التهذيب، ٢ / ٢١٧) دا باسكراوە .

(١٢٤) (الترمذي: ١٥٠٥) و(مالك: ٢/ ٣٧) و(ابن ماجة: ٣١٤٧)، وإسناده حسن .

(١٢٥) (البخاري:(٥٥٥٨ و ٥٥٦٤ و ٥٥٦٥) و (مسلم: ١٩٦٦) .

(١٢٦) (مسلم: ١٩٦٧) و (أبو داود: ٢٧٩٢) عن عائشة (رضي الله عنها) .

(١٢٧) (البخاري: ٥٥٦٩) و (مسلم: ١٩٧١) و(أبو داود: ٢٨١٢) عن عائشة (رضي الله عنها). وە ئەو قەدەغە كردنەی هاتووە لەسەر هەڵگرتنی گۆشت (منسوخ) ە تەماشای: فتح الباري: ١٠/ ٢٥ ــ ٢٦)، و(الإعتبار: ١٢٠-١٢٢) بكە .

(١٢٨) (مسلم: ٣١٧) و(أبو داود: ١٧٦٩) و(الدارمي: ٢/٧٤) و(ابن ماجة: ٣٠٩٩) .

(١٢٩) (سنن أبي داود: ٢٨١٠) و(سنن الترمذي: ١٥٧٤) و(مسند أحمد: ٣/ ٣٥٦) بالسند الصحيح عن جابر ﷺ.

٢١- خراپەكارییەكانی جەژن

بـرای موسـڵمانم -خـوای گـەورە مـن وتـۆش شـارەزا بكـات- بزانـە ئـەو خۆشـییەی كـە لـە جەژنەكانـدا ڕوودەدات، وای كـردووە لەزۆربـەی خـەڵك كـەوا فەرمانـەكانی دینیـان و حوكمـەكانی ئیـسلامەكەیان لـەبیر بـچێتەوە یـان لـە بیر خۆیـانی بەرنەوە بۆیە دەیانبینیت جۆرەها تاوان ئەنجام دەدەن و چەندەها خراپە دەكەن وادەزانن كە ئیشێكی باشیان كردووە !!.

ئەمانە هەمووی هانمیان دا كەوا ئەم بەشە بەسوودە زیاد بكەم لە نوسینی ئەم كتێبەدا كەوا شوێنەواری هەیە لە یاد كردنەوەی موسڵمانان لەوەی لە بیریان چووەوە وە ئاگاداریان دەكاتەوە لەوەی كە لێی بێ ئاگا بوونە .

وە هەندێ لەو خراپە كارییانە:

یەكەم: - خۆ ڕازاندنەوە بە تاشینی ڕیش، ئەمەش شتێكە كە زۆربەی خەڵكی لەسەرە وە تاشینی ڕیش لە ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا حەرامە، وە زۆر فەرموودە ڕاستەكانی پێغەمبەرﷺ ئاماژەی بۆ دەكەن كە تیایاندا فەرمان دەكات بە هێشتنەوەی ئیتر یان پەیوەستی دەكات كەوا لێك چوونە (تشبە) بە هاوبەش بڕیاردەران كە ڕیش تاشین پیشەی ئەوانە، وە ئێمەی موسڵمان دەبێت پێچەوانەی ئەوان بین، یاخود پەیوەستی ناكات بەوەوە پاشان هێشتنەوەی ڕیش لە (فیترەتی) مرۆڤە كە دروست نییە بۆمان بیگۆڕین وە هێناوەی بەڵگە لەسەر حەرامی تاشینی ریش لە پەرتوكی هەر چوار مەزهەبەكە هاتووە بائەمە بزانرێت[١٣٠] .

دووەم: تەوقە كردنی پیاو لەگەڵ ئافرەتی نا مەحرەم و بیانی، ئەمەش هەموو خەڵكی گرتووەتەوە تەنها كەسانێك نەبن كە خوای گەورە ڕەحمی لێ یان كردووە و پاراستونی لەم ئیشە حەرامە، چونكە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت: (لأن يطعن في رأس رجل بمخيط من حديد، خير له من أن يمس امرأة لا تحل له)[١٣١].

واتە: ئەگەر دەرزی ئاسن لەسەر پیاوێك دابكوترێت باشترە بۆی لەوەی دەستی بەر دەستی ئافرەتێك بكەوێت كە بۆی حەڵاڵ نەبێت.

وە ئەم حەرام كردنە بەڵگەی لەسەرە لە پەرتوكی هەر چوار مەزهەبەكەدا وباسكراوە ئاگاداربە[١٣٢] .

سێیەم: لێكچوون بەكافران و ڕۆژئاواییيان لە جل و بەرگ و گوێ گرتن لە مۆسیقا و جگە لەمانە لە خراپەكارییەكان، پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت:

(من تشبه بقوم فهو منهم)[١٣٣].

واتە: هەر كەسێك لە هەر كۆمەڵێك بچێت ئەوا لەوانە.

هەروەها دەفەرمووێت:

(ليكونن من أمتي أقوام يستحلون الحِرَ والحرير والخمر والمعازف، وليتزلن أقوام الى جنب علم يروح عليهم بسارحة لهم، يأتيهم -يعـني الفقير- لحاجة فيقولوا: ارجع إلينا غداً، فَيُبَيِّتُهم الله، ويضع العلم، ويمسخ آخرين قردة وخنازير الى يوم القيامة)[١٣٤].

واتە: لەناو ئوممەتی من چەند كۆمەڵێك پەیدا دەبن كەوا زینا و ئاورێشم و مەی خواردنەوە و مۆسیقا حەڵاڵ دەكەن، وە چەند كۆمەڵێكی تر لە تەنیشت شاخێكی بەرز نیشتەجێ دەبن ڕانە ئاژەڵەكانیان بەتەنیشتیانە دەڕۆن، هەژار دێت بۆ لایان بۆ پێویستی، پێی دەڵێن: بڕۆ بەیانی وەرەوە بۆ لامان، خوای گەورە لەناویان دەبات و چیاكە دەڕوخێنێت بەسەریان دا وئەوانی تریش دەكات بە مەیمون و بەراز تا ڕۆژی قیامەت .

---

(١٣٠) **تەماشای:** فتح الباري: ١٠ / ٣٥١) و(الإختيارات العلمية: ٦) و(المحلى: ٢/ ٢٢٠) و(غذاء الألبـاب ٣٧٦/١) **بكە، وەناميلكەيەكی كورتم نوسيوە وچەند جاريك چاپ كراوەتەوە-سوپاس بۆ خوا- بەناوی:** (حكم الدين في اللحية والتدخين) .

(١٣١) **(حديث صحيح)**، ينظر تخريجه بتوسع في: (جزء اتباع السنن، رقم: ١٥، للضياء المقدسي) بتحقيقي.

(١٣٢) **تەماشای:** (شرح النووي على مسلم: ١٠/١٣)، و(حاشية ابن عابدين: ٢٣٥/٥)، و(عارضة الأحوذي: ٩٥/٧)، و(أضواء البيان: ٦٠٣/٦) .

(١٣٣) (أحمد: ٢ / ٥٠ و ٩٢) عن ابن عمر رضي الله عنه وإسناده حسن .

(١٣٤) (البخاري: ٥٥٩٠) معلقا و وصله (أبو داود: ٤٠٣٩)، و(البيهقي: ٢٢١/١٠)، وغيرهما .

چوارەم: چوونە ژورەوە بۆ لای ئافرەت لەیەك ژووردا بەتەنها، چونكە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمووێت:
(إياكم والدخول على النساء) .

واتە: ئاگادارتان دەكەمەوە نەچنە لای ئافرەت بەتەنها، پیاوێك لەپشتیوانەكان (الأنصار) فەرمووی: ئەگەر خزمی مێردەكەی بێت ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەویش فەرمووی: (الحمو الموت)(١٣٥).
واتە: (ئەمە مردنە).

(الزمخشري) ووشەی (الحمو) مان بۆ شی دەكاتەوە و دەفەرموێت: كۆیەكەی (أحماء) ە: كە بریتییە لە خزمی مێرد وەكو باوكی(١٣٦) وبرای و مامی وجگە لەوان .... وەكو دەفەرمووێت (الحمو الموت) مانای ئەوەیە كە خزمەكانی ئەو پەڕی خراپەو ئاشوبە دەیشوبهێنێ بە مردن، چونكە خراپترە لەكەسێكی نامۆ و غەریب لە دوورەوە كەوا ئەو ئەمینە و ڕێ نیشاندەرە، بەڵام كەسێكی بیانی لێی دەترسێت و چاودێری دەكرێت .

وە لەوانەیە دوعا كردن بێت لێی واتە: مردن لەوە وەكو پلەی خزم وایە كە دەچێتە لای ئافرەت ئەگەر ڕازی بێت بەو شتە(١٣٧) .

پێنجەم: خۆ ڕووت كردنەوەی ئافرەت و دەرچوونیان بۆ بازاڕو شوێنەكانی تر، كە ئەمیش حەرامە لەیاسای خوای گەورەدا، خوای گەورە دەفەرمووێت: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ﴾ [الأحزاب: ٣٣] .

واتە: خوای گەورە فەرمان دەكات بە ئافرەتانی باوەڕدار كەوا لەماڵەكانتاندا جێگیر بن و دەرمەچن، وەجوانی خۆتان دەرمەخەن وەكو چۆن لەسەردەمی نەفامیدا دەكرا بەوەی كە ئافرەت ئەو شوێنانەی دەربخات كە واجب بێت لەسەری دایان بپۆشێت، وە نوێژەكانتان بكەن و زەكات بدەن .

وە پێغەمبەریش ﷺ دەفەرمووێت:
(صنفان من أهل النار لم أرهما: ..... ونساء كاسيات عاريات مائلات، رؤسهن كأسنمة البخت المائلة، لايدخلن الجنة، ولايجدن ريحها، وإن ريحها لتوجد من مسيرة كذا وكذا).

واتە: دوو پۆل هەن كە ئەهلی دۆزەخن من نەیانم بینیوە: .... وە ئافرەتانێكی پۆشتەی ڕووت لادەرن لە گوێ ڕایەڵی كردنی فەرمانەكانی خوای گەورە و پاراستنی داوێنیان وبەلار ولەنجە بەرێگادا دەڕۆن وسەرەنجی پیاوان بەلای خۆیاندا ڕادەكێشن، سەریان وەكو بان پشتی وشتر خڕە قژەكانیان لەبان سەریان كۆدەكەنەوە و چاویان ناپارێزن ئەمانە ناچنە بەهەشتەوە و بۆنی بەهەشتیش ناكەن، هەرچەندەی بۆنی بەهەشت دێت لە دووری ئەوەندە و ئەوەندەوە(١٣٨) .

شەشەم: تایبەت كردنی ڕۆژی جەژن بەسەردانی كردنی گۆڕستان، وە دابەش كردنی شیرینی و خواردن لەوێدا، وە دانیشتن لەسەر قەبرەكان، وە تێكەڵ بوونی ژن و پیاو ئافرەتی ڕووت و گریان و هاواركردن لەسەر مردووەكان و، جگە لەمانە لەو خراپانەی تر كە بە ئاشكرا دیارە(١٣٩).

حەوتەم: ئیسراف كردن و دەست بڵاوییەكی زۆر كە هیچ سوودێكی نییە و هیچ قازانجێكی نییە، خوای گەورە دەفەرمووێت:
﴿وَلاَ تُسْرِفُواْ إِنَّهُ لاَ يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ﴾ [الأنعام: ١٤١] و [الأعراف: ٣١] .

واتە: ئێوە زیادە مەسرەف مەكەن، چونكە خوای گەورە ئەو كەسانەی خۆش ناوێت كەزیادە مەسرەف دەكەن .

---

(١٣٥) (البخاري: ٥٢٣٢) و(مسلم: ٢١٧٢) عن عقبة بن عامر رضي الله عنه

(١٣٦) باوك جیا كراوەتەوە بەدەقی قورئانی پیرۆز، وە تەماشای: (المغني: ٦/٥٧٠) بكە .

(١٣٧) (الفائق في غريب الحديث: ١/ ٣١٨)، وانظر: (النهاية: ١/٤٤٨)، و(غريب الحديث: ٣/٣٥١)، و(شرح السنة: ٩/٢٧،٢٦) .

(١٣٨) (مسلم: ٢١٢٨) و ٢٨٥٦) و ٥٢) و(أحمد: ٢ /٢٢٣ و ٣٥٦) عن أبي هريرة رضي الله عنه .

(١٣٩) تەماشای: (أحكام الجنائز: ٢٥٨ ــ ٢٦٧) بكە .

وە دەفەرموویت:

﴿وَلاَ تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا، إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُواْ إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ﴾ [الإسراء: ٢٦، ٢٧] .

واتە: زیادە مەسرەفی مەکەن، چونکە زیادە مەسرەفی لە شەیتانەوەیە، هەر کەسێك بیکات ئەوا گوێڕایەڵی شەیتانی کردووە .

وەپێغەمبەریشﷺ دەفەرموویت:

(لا تزول قدما ابن آدم يوم القيامة من عند ربه حتى يُسأل عن.... وماله من أين اكتسبه وفيم أنفقه)[١٤٠].

دوو پێی ئادەمیزاد ناترازێن لەڕۆژی قیامەتدا لای خوای گەورە تاپرسیاری لێ نەکرێت لەبارەی .... وەپارەکەی چۆنی پەیدا کردووە و لەچیدا بەکاری هێناوە).

هەشتەم:- وازهێنانی زۆربەی خەڵکی لەنوێژکردن لە مزگەوتدا بەبێ هیچ هۆیەکی شەرعی، وەهەندێکی تر تەنها نوێژی جەژن لەمزگەوتدا دەکەن، نوێژەکانی تر لە مزگەوت ناکەن، سوێند بەخوای گەورە ئەمە یەکێکە لەتەنگ و چەڵەمە گەورەکان .

نۆیەم: ڕۆیشتنی زۆربەی خەڵکی بەکۆمەڵ بۆسەر قەبرسان پاش ڕۆژ بوونەوەی ڕۆژی جەژن، وازدەهێنن لەنوێژی جەژن، سەر لێ تێك چوون بە داهێنراوی تایبەت کردنی سەردانی قەبرسان لەڕۆژی جەژندا[١٤١] .

هەندێکیان شتی تریش زیاد دەکەن بەوەی لق و چڵی دارخورما وداری تر دادەنێن (لەسەر گۆڕەکان)، کە ئەمانە هەمووی لەسوننەتدا بێ بنچینەن[١٤٢] .

دەیەم: – بەزەیی و سۆز نەهاتنەوە لەگەڵ هەژاراندا ومنداڵی دەوڵەمەندەکان خۆشی وشادی خۆیان دەردەبڕن و خواردنی باش دەخۆن، ئەمانە هەمووی لەبەر چاوی هەژاران ومنداڵەکانیاندا دەکەن، بە بێ هەست کردن بە سۆز و هاوکاری و لێپرسینەوە، لەگەڵ ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموویت:

(لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه)[١٤٣].

واتە: هیچ کەس لە ئێوە باوەڕی تەواو ناهێنن تا ئەوە بۆ خۆی پێی خۆشە بۆ براکەیشی پێی خۆش نەبێت .

یانزەهەم: ئەو داهێنراوانەی کەوا زۆربەی خەڵك دەیکەن خۆیان بە زانا دادەنێن بەناوی نزیك بوونەوە لە خوای گەورە لەگەڵ ئەوەی کە هیچ بنچینەیەکی نییە لە دینی خوای گەورە، گەلێك زۆرن[١٤٤] ، من لێرەدا تەنها باسی یەك شتێکتان بۆ دەکەم، بۆ ئەوەی کتێبەکەم لەمەبەستی خۆی نەچێتە دەرەوە، ئەویش ئەوەیە کەوا زۆربەی ووتاربێژان و ئامۆژگاری کەران دەیڵێنەوە ئەویش خۆ نزك کردنەوەیە لە خوای گەورە بە زیندوکردنەوەی هەر دوو شەوی هەردوو جەژن، تەنها بەمەشەوە ڕاناوەستن بەڵکو ئەم شتە دەدەنە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ کەفەرموویەتی: هەر کەسێك شەوی جەژنی ڕەمەزان و شەوی جەژنی قوربان زیندو بکاتەوە، ئەوا دڵی نامرێت لە ڕۆژێك دا هەموو دڵەکان دەمرن[١٤٥] .نابێت ئەمە بدرێتە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ وە باشترین ڕێنمایی ڕێنمایی پێغەمبەرە ﷺ .

---

(١٤٠) (الترمذي: (٢٦، ٢٧)، و(الخطيب في: تاريخه: ١٢/٤٤٠) عن ابن مسعود رضي الله عنه، وفيه ضعف، ولكن له شواهد عن أبي برزة رضي الله عنه عند (الدارمي: ١/١٣١)، و(أبي نعيم في: الحلية: ١٠/٢٣٢) فالحديث حسن.

(١٤١) (المدخل: ١/٢٨٦)لابن حاج و(الإبداع: ص ١٣٥ لعلي محفوظ).

(١٤٢) **تەماشای:** (أحكام الجنائز: ص٢٥٤) و(معالم السنن: ١/٢٧)، وتعليق الشيخ أحمد شاكر على: (سنن الترمذي: ١/١٠٣) **بکە .**

(١٤٣) (البخاري: ١٣) و(مسلم: ٤٥) و(النسائي: ٨ / ١١٥) و(البغوي: ٣٤٧٤) وزادا: (من الخير) وإسناده صحيح .

(١٤٤) **بڕوانە هەندێکیان لە کتێبی:** (أعياد الاسلام: ٥٨) **بەشی** (بدع العيدين) .

(١٤٥) حديث موضوع **تەماشای:** (سلسلة الاحاديث الضعيفة: ٥٢٠) و ٥٢١) **بکە .**

(٢٢)

كۆتایی

ئەمە دوا شتە كە خوای گەورە بۆمی ئاسان كردووە كە كۆی بكەمەوەو ڕێكی بخەم سەبارەت بە هەردوو جەژن و حوكمەكانیان و ئەوەی پەیوەندی پێیانەوە هەبێت لە (فقە) و شارەزا بوونیان، كەوا موسڵمانی نەخوێندەوار لێی بێ پێویست نییە چ جای قوتابی زانست، پێشكەشی دەكەم وەكو یادكردنەوەیەك بۆ موسڵمانان بەگشتی، هەتا پەرستنەكانیان ڕاست بكەنەوە و خۆ نزیك كردنەوەیان ڕێك ڕابگرن بە ڕاستی .

ترسان بێت لەخواو خۆشەویستی بێت بۆ خوا . ئەگەر هەڵەم كردبێت لەنەفس و شەیتانەوەیە، وە ئەگەر ڕاستم كردبێت تەنها لە خوای گەورەوەیە.

وآخر دعوانا أنِ الحمدُ لله رَبِّ العالمين